

IndL 4150.32

Dharmmapada. 1905.

Ind L 4150.32

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

श्रीमद्-भगवद्-गौतमबुद्ध-भाषितं

धर्मपदम्

श्रीमत्-हरिहरानन्द-आरण्य-स्वामिना

पुनर्यथितम्

कापिलाश्रमात् वितरणार्थं

श्रीमत्स्वामि-सच्चिदानन्द-आरण्येन

प्रासिद्धं नीतम्

कापिलाश्रमः, नयासराइ पोष्ट, हुगलि ।

THE DHARMMAPADA
OF BHAGAVAD-GAUTAMA BUDDHA

RENDERED IN SANSKRIT VERSE BY

SVÁMÍ HARIHARÁNANDA ÁRANYA

PUBLISHED FOR FREE DISTRIBUTION

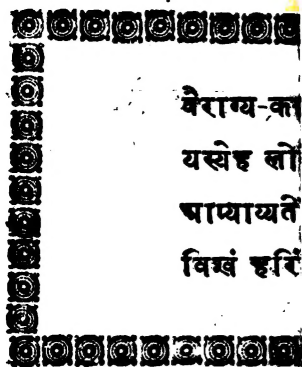
FROM THE KÁPILÁŚRAMA BY

SVÁMÍ SACHCHIDÁNANDA ÁRANYA

THE KÁPILÁŚRAMA, P. O. NAYÁSARÁI, HUGLI.

संवत् १८६१ । 1905.

IndL 4150.32

वेराग्य-का
यस्येह लो
पाप्यायते
विश्वं हरिं

शभाश्रमपदं रज
सांख्य-योग-श्रुति
तटे सुरतरङ्गिण्य
सुसुप्तपदसंज्ञान

Can you

C

To The Principal

or Proprietor of Sanskrit

Harvard University

U.S. AMERICA

From
the Kapilashram
Kaya Sarai Po
Hugli INDIA

MAY 24 1905

श्रीमद्-भगवद्-गौतमबुद्ध-भाषितं

धर्मपदम्

श्रीमत्-हरिहरानन्द-आरण्य-खामिना

पुनर्घथितम्

कापिलान्नमात् वितरणार्थं

श्रीमत्खामि-सच्चिदानन्द-आरण्येन

प्रासिद्धं नीतम्

कापिलान्नमः, नयासराइ पोस्ट, हुगलि ।

संवत् १८६१ ।

THE DHARMMAPADA

OF

BHAGAVAD-CAUTAMA BUDDHA

RENDERED IN SANSKRIT VERSE

BY

SVÁMÍ HARIHARÁNANDA ÁRANYA

PUBLISHED FOR FREE DISTRIBUTION

FROM THE KÁPILÁŚRAMA BY

SVÁMÍ SACHCHIDÁNANDA ÁRANYA

THE KÁPILÁŚRAMA, P. O. NAYÁSARÁI, HUGLI.

1905.

CHARLES R. LANMAN
9 FARRAR ST.,
CAMBRIDGE, MASS.

Indl 4150.32

PRINTED BY
SĀSIBHĪSHANA KRITIRATNA
BHATTĀCHĀRYYA
AT THE GIRISA-VIDYĀRATNA PRESS,
24, GIRISĀ-VIDYĀRATNA'S LANE;
CALCUTTA.

1 Dhammapada,

PREFACE TO THE DHARMMAPADA.

1. In compiling this work care has been taken to make the Sanskrit verses resemble as closely as possible to their originals in Pāli. There are many cases in which only change of the words into their Sanskrit forms was necessary, but in others some alterations were to be made to bring them within the rules of Sanskrit prosody.

2. The Doctrine of Nirvāṇa is very little understood by modern scholars. Dr. Rājendralāla Mitra in speaking about nirvāṇa says "I had made long extracts in illustration of how it is at one time made equivalent to eternal matter—a *primordia cæca*, or the abode of eternal bliss, or exemption from transmigration; and at another time a *positive nothing* or *nihility*; but as I find I would be, after all in the same predicament as honest Cicero, when he said, 'though I have translated the Timæus of Plato, I do not understand it.....' (Lalita Vistara, p. 31)." Even *Bhikshus* and *Sannyāsins* of the present time understand very little about it, and very few among them strive for its attainment. Therefore, a re'sume' of the subject will not be out of place here.

3. Nirvāṇa and puṇya, that is, the higher *dharma* and the lesser *dharma*, as we find in this book and in the older books of *Rishis* on the subject, are essentially the same. The names nirvāṇa, vimokṣa, kaivalya, śānti, mukti (Tibetan *Mya nan las* ḥdas pa, *i. e.* passed away from misery and sorrow) are indiscriminately used by both the *Ārshas* (*i. e.*, followers of the *Rishis*) and the Buddhists. The means for the attainment of nirvāṇa are the same in both the creeds. In *Dharmmapada*, Ch. X. 16 we find śraddhā (love and admiration for the path), śīla (virtuousness), vīrya (incessant effort), smṛiti (constant remembrance), samādhi (state of meditation in which the object meditated upon is only apprehended, and when all other apprehensions are absent), and *dharma praviniśchaya* (wisdom about the higher *dharma*) are spoken of as the means by which nirvāṇa can be attained. Patañjali also says the same thing. In Pāda I. Aphorism xx of his book Śraddhā, Vīrya, Smṛiti, Samādhi and Prajñā are spoken of as the means. The minor virtues necessary for nirvāṇa,

such as *maitrī*, *kāruṇā*, *muditā*, *upekṣā*, *ahimsā*, *satya*, *brahma*, *charya*, &c. though counted in different sets by the Āshas and the Buddhists are practically the same. Hence it must be clear that since the path is the same, the goal must be the same.

4. Buddha defines *nirvāṇa* as a state of the greatest bliss (*nibbāṇam paramam sukham*, 'natthi santi param sukham' Dhp. XV. 6, 7). By greatest bliss no one can mean total annihilation. By such words as *Sūnyarūpa* (like void) &c., some sects of the Buddhists would have us believe that *nirvāṇa* is total annihilation, but as we shall see afterwards these sects were of later growth.

5. *Nirvāṇa* is the last stage of *Samādhi* in which the *chittam* (that portion of the mind which knows, wills about, and retains the impressions of non-self objects : *vedanā* and *vijñāna* of the Buddhists) being without the least activity, returns to its inconceivable potential state, while the self-conscious principle in us seems unclouded by non-self apprehensions. This particular state of pure self-consciousness may be shown to be the state of the greatest bliss, but space will not allow us to expand on the matter.

6. To make the subject clear, we shall explain it according to the light of the Sāṅkhya philosophers who are the most cogent of arguers. According to the Sāṅkhyas, the ultimate state of all non-self existences (matter and mind) is *Avyakta* (i.e. the inconceivable or potential state). In the phenomenal state, we find in every phenomenon some form of activity. Activity is followed by apprehension and is preceded by its particular potential state (as distinguished from *Avyakta* the general potential state of all). Sāṅkhyas name the activity *Rajas* (Mutable Principle), the following apprehended state *Sattvam* (Sentient Principle), and the particular potential state *Tamas* (Insentient Principle). The ultimate state being inconceivable, they explain all phenomena by *Sattvam, Rajas*

* *Maitrī* is the culture of friendly feeling towards all (either friend or foe) who are happy. *Karuna* is compassion towards all (friend or foe) who are unhappy. *Muditā* is the culture of goodwill towards all good men, be they of your own or of a different faith. *Upekṣa* is not minding the shortcomings of others. *Ahimsa* is not giving pain to any living being. *Satya* is truthfulness. *Brahmacharya* is continence.

and *Tamas*. There is no beating about the bush in it. The ordinary absurd notions about matter and mind are done away with in this view. Though these three principles explain the non-self existences, the consciousness of Pure Self is not explained by them.

7. Activity may bring about the *sentient state*, but can never be the sole constituent of it. In fact the sentient state is 'activity illuminated.' The illuminant in this case must be a self-conscious principle. This the Sāṅkhyas term *Purusha* or *Chit** (*i. e.* a state of being in which self cognizes only self). When there is no activity of the *chittam* either from internal or from external causes, and when the causes of activity are removed once for all, the *chittam* permanently goes to the *Avyakta* state. This is *nirvāṇa*. In it therefore, a part of us ('us' in the ordinary sense) becomes extinct ; leaving the Conscious Element in us untainted, as it were, by all non-self apprehensions. So the nihilistic and non-nihilistic definitions of *nirvāṇa* are both compatible. *Nirvāṇa* is not a mere imaginary *summum bonum*. Instructions with minute details and rationale for its culture are to be found in all the Philosophical Systems.

* It is impossible to enter into the spirit of Indian Philosophy without a clear notion of what *Chit* means. There is no English word which fully expresses its meaning. Our ordinary personality is a *confection* of these three feelings, *viz.* 'I know,' 'I act,' and 'I retain (by the retentive faculty).' These three feelings imply correlation with extraneous non-self stimulation. When by a peculiar state of meditation (*Samadhi*) our connection with extraneous stimulation is broken, when we cease to know, to will about, and to retain the impressions of, all non-self objects, then that state of the Knowing Principle in us is called *Chit*. *Chit* may be termed the Conscious Element. Our ordinary self-consciousness being dependant on non-self stimulations, is intermediate between the Conscious Element and the Unconscious Element (*i. e.* The *Avyakta* or the primordial state of non-self-existence). This intermediate state of our ordinary self is termed *Buddhisattva* by the Arshas and *Viññāna* or *Vijñāna skandha* by the Buddhists. This becomes extinct in *nirvāṇa*, but not the primordial state of consciousness or *Chit*. This state is the 'Greatest Bliss' of the Buddhists and *Kaivalya* or *Chidananda* of the Arshas. *Chit* may be defined as the 'metapsychical' state of consciousness (*cf.* the term 'metetherial' in F. W. H. Meyers' *Human Personality*, vol. i. p. xix)

8. Buddha did not say anything new about the culture of nirvāṇa, but he did what is infinitely more difficult. He succeeded in attaining it. It was by his success that he could set mankind in his doctrine. In these transcendental matters, precept is of little value. It is by being a living example that any great impression can be made. Buddha being the perfect example of his cult, did not need have recourse to metaphysical speculations to impress his followers ; nor is metaphysics at all suitable for a popular faith.

9. It is, therefore, that Buddha chiefly taught the 'art' or the practical aspects of nirvāṇa. In later times, after about the prophetic five hundred years, the nihilistic and other creeds began to crop up among his followers. His poetic biographers of this age made Buddha speak their own notions and connected him with possible and impossible merits.

10. During this time of great prosperity the admirers of Buddha, as is usually the case, began to differentiate him from old teachers and claimed originality for him. But Buddha did not himself do so. In *Tevijja Sutta* and *Brāhmaṇadhiśmika Sutta*, for instances, he cites the *Brāhmaṇas* of old as models of virtue.

11. After prosperity came decline. The example of Buddha became less and less effective as a motive power. As time passed on, his followers became degenerated and many fanciful philosophies divided them into various sects. Buddhism was at this time like a grand mansion of which the dwellers were poor.

12. During this time public opinion in India began to veer round the preachers, who preached in the name of the *Ārshas*. These *Ārsha* revivalists did not refute the pure teachings of Buddha, but chiefly of the latter-day Buddhists.

13. Nirvāṇa is for the few. The generality of mankind can only practise puṇya (*Dhp.* VI. 6). Puṇya is the lower rungs of the great ladder, which goes up to nirvāṇa. By puṇya happiness in this and in the next world is gained (*Dhp.* I—16.) In this matter also there is no difference between the Buddhists and the *Ārshas*. Buddha, it is true, spoke of ritualism (*yajñas*, &c.) as possessing little merit ; but so do the *Ārshas* (for instance, we find in the *Mahābhārata* that a single truth is of greater merit than a thousand *Aśvamedha* sacrifices). It is also to be noted that,

in his teachings, Buddha said that ritualism is of comparatively little consequence, but did not altogether put it beyond the pale of meritorious actions. (*Vide* Brāhmaṇadhāmmika Sutta.)

14. Buddha is blamed by many critics for fostering monasticism and mendicancy. Abuse of monasticism is no doubt undesirable, but Buddha is not to be found fault with for it. It is the innate tendency of every human institution to degeneracy which is really at fault. A Bhikshu, with the culture of *Dhamma* which is enjoined by Buddha is a veritable blessing to society. Abundance of such examples to follow, even if they can only be followed by the majority of mankind at a distance, is of far greater efficacy in improving the moral tone of a race than all the secular repressive measures. Buddha said that it is better to swallow red-hot balls of iron, than for a Bhikshu without adequate self-restraint, to live upon public charity. But, however pure the source, what stream flowing to a distance can help losing its purity?

15. From this it will be evident that Buddhism is not a different religion but a sect of Ārshaism (or what is inaccurately termed Brāhminism), founded by a great leader. They are the branches of the same tree, and though after the lapse of ages they look like different trees, yet the same roots nourish them both.

16. Dhammapadam is in all probability, like many portions of the Tripiṭaka, the original teachings of Buddha. For detailed information on the subject, the reader is referred to Professor Max Müller's preface to his translation of the Dhammapadam in The Sacred Books of the East, Vol. X.

Its simple and forcible language, its ennobling effect upon the mind, its pure and nonsectarian teachings prove that the author of Dhammapadam must have been a great man who himself could do what he taught.

The Kāpilāsrama
April 1905

}

H. A.

शुद्धिपत्रम् ।

पृष्ठे	पंक्ती	अशुद्धम्	शुद्धम्
८	१८	प्रहोवनाचक	प्रहोवमानक
८	५।१४।१८	अव	अव
८	१६	धनसचवः — मूले आसवा	धनसचवः
९	१८	अनुनः	देहिनः
११	६	नाप्रथी	नाप्रथं
१८	५	अवेदात्मबोमिनम्	अवेदात्मबोमिनम्

धम्मपदम् ।

ओं नमस्तस्मै भगवते चर्हते सम्बन्धनुदाय ।

यमकवर्गः प्रथमः ।

मनःपूर्वङ्गमा धर्माः मनःश्रेष्ठा मनोमयाः ।
मनसा चेत्यदुष्टेन भाषते वा करोति वा ।
ततो दुःखमन्वेत्येनं चक्रवद्वृतः* पदम् ॥ १ ॥
मनःपूर्वङ्गमा धर्माः मनःश्रेष्ठा मनोमयाः ।
मनसा चेत्यसन्नेन भाषते वा करोति वा ।
वृतः सुखमन्वेत्येनं ज्ञायेव ज्ञानपायिनी ॥ २ ॥
अक्लोशीग्यामजैषीग्यां मेऽहार्षोदवधीञ्च माम् ।
ये च तदुपनञ्चान्ति वैरं तेषां न श्राम्यति ॥ ३ ॥
अक्लोशीग्यामजैषीग्यां मेऽहार्षोदवधीञ्च माम् ।
ये न तदुपनञ्चान्ति† वैरं तेषूपश्राम्यति ॥ ४ ॥
न हि वैरेण वैराणि श्राम्यन्तीह कदाचन ।
अवैरेण च श्राम्यन्ति एष धर्म्मः सनातनः ॥ ५ ॥
परे‡ च न विजानन्ति यंस्यामी वयमत्र हि ।
ये च तत्र विजानन्ति ततः श्राम्यन्ति मेघगाः§ ॥ ६ ॥
शुभञ्च ह्यनुपश्यन्तं विहरन्तं वह्निसया ।
कुसोदं ह्रीनवीर्यञ्च इन्द्रियेषु ह्यसंवृतम् ॥
भोजने तमसाचाञ्चं मारः प्रसहते खलु ।
प्रसहते यथा वातः उच्चमेव सुदुर्बलम् ॥ ७ ॥
अशुभमनुपश्यन्तं विहरन्तं वह्निसया ।
शुद्धञ्चारब्धवीर्यञ्च इन्द्रियेषु सुसंवृतम् ॥
भोजने तच्च साचाञ्चं मारः प्रसहते न हि ।
प्रसहते यथा वातः न शैलमेव पर्वतम् ॥ ८ ॥

* वद्वृतः = वलीवर्द्धस्येत्यर्थः ।

† चिन्तयन्तीत्यर्थः ।

‡ बाला इत्यर्थः ।

§ कलहाः इत्यर्थः ।

वस्त्रमनिकवाद्यो यः कषायं परिधास्यति ।
 अपेती दमसत्वाभ्यां न स काषायमर्हति ॥ ८ ॥
 यश्च वान्तकषायः स्यात् शीलेषु सुसमाहितः ।
 उपेती दमसत्वाभ्यां स वै काषायमर्हति ॥ १० ॥
 ये सारमतयीऽसारे सारे चासारबहिर्गः ।
 ते सारं नाचिगच्छन्ति मिथ्यासङ्कल्पनीचराः ॥ ११ ॥
 सारश्च सारतो ज्ञात्वा असारश्च ज्ञासादतः ।
 ते सारमचिगच्छन्ति सम्यक्साङ्कल्पनीचराः ॥ १२ ॥
 यथागारश्च दुष्कर्मं ढष्टिः समतिविध्यति ।
 एवञ्चाभावितं चित्तं रागः समतिविध्यति ॥ १३ ॥
 यथागारं न सुच्छन्नं ढष्टिः समतिविध्यति ।
 नैवं सुभावितं चित्तं रागः समतिविध्यति ॥ १४ ॥
 पापकृदुभयचैव इह प्रेत्य च ज्ञोचति ।
 क्लृप्तं कर्मात्मनो दृष्ट्वा ज्ञोचति स विद्वन्वते ॥ १५ ॥
 पुण्यकृदुभयचैव इह प्रेत्य च मोदते ।
 दृष्ट्वात्मकस्यैव हि स मोदते च प्रमोदते ॥ १६ ॥
 पापकृदुभयचैव तपति प्रेत्य चैव च ।
 पापं मया कृतञ्चेति तपति दुर्गतिकृतः ॥ १७ ॥
 पुण्यकृदुभयचैव नन्दति प्रेत्य चैव च ।
 पुण्यं मया कृतञ्चेति नन्दति सुमतिकृतः ॥ १८ ॥
 वेद्वापमाप्नो बहुसंहिताश्च भवेन्नरी नो त्वपि तत्करी हि ।
 ग्रामस्थभाक् नाः मण्डयन् परेषां भवेत्स नो गोप इव प्रमत्तः ॥ १९ ॥
 वेद्वापमाप्नोऽबहुसंहिताश्च भवेहि धर्मोन्मत्तधर्मचारी ।
 रागश्च दीर्घं आपहाय मोहं समाप्तनीधः सुविमुक्तचित्तः ।
 ग्रामस्थभाग् वायिह वा ज्ञमुच भवत्युपादानविहीनमिच्छुः ॥ २० ॥

अप्रमादवर्गी द्वितीयः ।

पदं स्रष्टीः प्रमादस्तु अप्रमादोऽद्यतं पदम् ।
 अप्रमत्ता विद्यन्ते न ये प्रमत्ताः स्रष्टा स्रष्टाः ॥ १ ॥
 एतं विशेषतो ज्ञात्वा अप्रमादं हि पण्डिताः ।
 अप्रमादे प्रमोदन्ते आर्याणां गोचरेऽ रताः ॥ २ ॥

• निर्लेशमार्गः ।

चित्तवर्गस्तृतीयः ।

३

साततिकाः ध्याविनसे नित्यं दृढपराक्रमाः ।
 धीराः सृजन्ति निर्वाणं योगधेममनुत्तरम् ॥ १ ॥
 अतिमत् उत्थानवतः युष्मिन्कर्षणं निश्चलकारिणः ।
 संवत्स्र धर्मजीविनोऽप्रमत्तस्य वशीऽभिवर्हति ॥ ४ ॥
 उत्थानेनाप्रमादेन संयमेन दमिष्य च ।
 हीपं* कुर्व्याद्य निधिरः वनीषी नाभिक्षिरसि ॥ ५ ॥
 प्रमादमनुयुजन्ति पाशा दुर्बोधिनी जनाः ।
 अप्रमादस्य निधावीटधनमिव रक्षति ॥ ६ ॥
 प्रमादं नानुयुञ्जीत ना क्षात्ररतिसंसारम् ।
 अप्रमत्तो हि वै ध्यायन् प्राप्नोति विमुखं सुखम् ॥ ७ ॥
 प्रमादमप्रमादेन यदा नुदति पण्डितः ।
 प्रज्ञाप्रासादमावृण्व्यं चशोकः शोकिनीम्प्रजान् ।
 जैलस्य इव भूमिष्ठान् धीरो वासानवेष्टते ॥ ८ ॥
 अप्रमत्ताः प्रमत्तेषु सुप्तेषु बहुमागराः ।
 ह्रिता शीघ्राश्च वदन्ति दुर्बलानां सुमिषसः ॥ ९ ॥
 नक्षत्रा अप्रमादेन देवानां वेष्टताम्रजः ।
 अप्रमादं प्रशंसन्ति प्रमादो गह्वितः सदा ॥ १० ॥
 अप्रमादरतो भिक्षुः प्रमादे भयदर्शी वा ।
 संयोजनमस्य स्थूलं अक्षिरिव दहन् याति ॥ ११ ॥
 अप्रमादरतो भिक्षुः प्रमादे भयदर्शी वा ।
 अभयः परिहायास्तं निर्वाणस्यैव शोऽनिके ॥ १२ ॥

चित्तवर्गस्तृतीयः ।

दूरत्वं दुर्निवार्यं च पलं स्यन्दनं मनः ।
 ऋजुं करोति निधावीपुकार इव तेजनम् ॥ १ ॥
 मौन इव स्थले चित्तं उदकीकृत उद्धृतः ।
 परिस्यन्दति ह्यतुं हि चित्तं मारधैर्यं† तदा ॥ २ ॥

-
- * आत्मार्थं हीपं कुर्व्याद् यमविद्योषः न ज्ञानयसौत्तर्यः ।
 - † सन्मार्गादर्थशायीत्य इत्यर्थः ।
 - ‡ माराधिकारम् ।

लघुदुर्निगदस्यैव यत्रकामनिपातिनः ।
 चिच्छब्द दमयः साधुः, चित्तं दानं सुखावहम् ॥ ६ ॥
 सुनिपुणं सुदुर्दृष्टं यत्रकामनिपाति च ।
 चित्तं रक्षेच्च मेधावी चित्तङ्गमं सुखावहम् ॥ ७ ॥
 दूरङ्गमाशरीरस्य एकचरकुहाशयम् ।
 संयत्सन्ति च ये चित्तं सुच्यन्ते मारवन्धनात् ॥ ८ ॥
 अमवस्थितचित्तस्य सङ्कर्षमविजानतः ।
 परिप्लवप्रसादस्य प्रज्ञा न परिपूर्यते ॥ ९ ॥
 अमवस्थितचित्तस्य अमन्वाह्यतचेतसः* ।
 पुण्यपापमङ्गीषस्य न चास्ति जायती भयम् ॥ १० ॥
 कार्यं कुम्भीपमं ज्ञात्वा चित्तानु जगरीपमम् ।
 मारिष्य सङ्ग युध्येत स्याद्यप्रज्ञायुधेन हि ।
 तस्मिन्परिरक्षेत्तु स्यादनिवेशनस्तथा ॥ ११ ॥
 अचिरं वत कायोऽयं पृथ्वीमधिगमिष्यते ।
 तुल्यसापितविज्ञानः निरर्थं काष्ठखण्डवत् ॥ १२ ॥
 हिट् हिषमति यत्कुर्त्याह्वरी वा पुनः वैरिणम् ।
 पापीयांसन्ततः कुर्यात् मिथ्याप्रणिहितं मनः ॥ १३ ॥
 कुर्याताम् पितरौ तन्न अन्येऽपि ज्ञातकाश्च वा ।
 त्रेयांसं वै ततः कुर्यात्सम्यक्प्रणिहितं मनः ॥ १४ ॥

पुण्यवर्गस्यतुर्थः ।

क इमां विजिष्यते पृथिवीं यमलोकमिमञ्च सदेवकम् ।
 सुदेष्टितं को धर्मपदं कुशलः पुण्यमिव प्रचेष्टति ॥ १ ॥
 शिष्यो (शिष्टः) विजिष्यत इमां पृथिवीं यमलोकञ्च सदेवकम् ।
 सुदेष्टितं धर्मपदं कुशलः स पुण्यमिव प्रचेष्टति ॥ २ ॥
 फेनोपमं कायमिमं विदित्वा मरौचिधर्म्यं ह्यभिसम्बुधानः ।
 हितैव मारस्य तु पुण्यकाणि सृत्थोरदृश्यत्वमपि प्रयायात् ॥ ३ ॥
 पुण्याचीव प्रचिन्तन्तं व्यासक्तमनसं नरम् ।
 सुप्तं यामं मङ्गीघवत् सृत्थुरादाय गच्छति ॥ ४ ॥

* मिश्रलचित्तस्य ।

† विरक्तः ।

पुष्पाचीव प्रचिन्वन्तं व्यासक्तमनसं नरम् ।
 अदृष्टमेव कामेषु अन्तकः कुरुते वशम् ॥ ५ ॥
 यथापि अमरः पुष्पाद्वर्णगन्धवद्दृढयन् ।
 रसकृच्छति चादाय एवं यामि मुनिचरीत् ॥ ६ ॥
 न परेषां विखीमानि न परेषां कृताकृतम् ।
 आत्मनश्च ह्यवेक्षेत कृतानि चाकृतानि च ॥ ७ ॥
 यथापि रुचिरं पुष्पं वर्णवच्च ह्यगन्धकम् ।
 सुभाषिताऽफला चैवं भवति वागकुर्वतः ॥ ८ ॥
 यथापि रुचिरं पुष्पं वर्णवच्च सगन्धकम् ।
 सुभाषिता च वागेवं कुर्वतः सफला भवेत् ॥ ९ ॥
 पुष्परश्रियं कुर्यात् मालागुहान् बह्वनपि ।
 एवं जातेन मन्त्रेण कर्त्तव्यं कुशलं बहु ॥ १० ॥
 न पुष्पगन्धः प्रतिवातमेति न चान्दनः तागरमञ्जिको वा ।
 सताश्च गन्धः प्रतिवातमेति सर्व्वा दिशः सत्पुरुषः प्रवाति ॥ ११ ॥
 चन्दनं तगरं वापि उत्पलमथ वार्षिकी* ।
 एतेषां गन्धजातानां शीलगन्धो ह्यनुत्तरः ॥ १२ ॥
 अल्पमात्रश्च गन्धोऽयं तागरचान्दनश्च यः ।
 शीलवताश्च यो गन्धो देवेषु वाति शीतमः ॥ १३ ॥
 तेषां सम्यग्शीलानाम् अप्रमादविहारिणाम् ।
 सम्यगाज्ञाविमुक्तानां मारो मार्गे न विन्दति ॥ १४ ॥
 यथा सङ्कारधाने हि राजपथे ससुज्झिते ।
 जायते तत्र पद्मश्च शुचिगन्धं मनीरमम् ॥ १५ ॥
 सङ्कारभूतेषु चैवमन्धभूतजनेषु च ।
 सम्यक्सम्बुद्ध्यावकः प्रज्ञया चातिरोचते ॥ १६ ॥

बालवर्गः पञ्चमः ।

दीर्घा च जायती रात्रिः दीर्घं शान्तस्य योगनम् ।
 बालानां दीर्घसंसारः सङ्कर्म्ममविजानताम् ॥ १ ॥
 चरन् चेन्नाधिगच्छेद्वा श्रेयांसं सममात्मनः ।
 एकचर्य्यं हृदं कुर्यात् नास्ति बाले सहायता ॥ २ ॥

* पुष्पविशेषः ।

पुत्राः सन्ति धनं मेऽस्ति इति बाखी विहस्यते ।
 आत्मा च आत्मनो नास्ति कुतः पुत्रः कुतो धनम् ॥ १ ॥
 यो बाखी मन्यते बाख्यं पण्डितो वापि तेन सः ।
 बाख्यं पण्डितमन्यः बाख इत्युच्यते हि सः ॥ ४ ॥
 अपि यावज्जीवं बाखी पर्युपास्ते हि पण्डितम् ।
 न स धर्मं विजानीयाद्भवीं सुपरसं यथा ॥ ५ ॥
 मुहूर्तमपि चेद्भिन्नः पर्युपास्ते हि पण्डितम् ।
 क्षिप्रं धर्मं विजानीयात् जिज्ञा सुपरसं यथा ॥ ६ ॥
 बाख्यरति दुर्बोधाः अग्निश्चैव चात्मना ।
 कुर्वन् तु पापकं कर्म यद्भवेत्कटुकं फलम् ॥ ७ ॥
 न तत्कर्म कृतं साधु यत्कृत्वा ह्यनुतप्यते ।
 अशुमुखः रुदन् यस्य विपाकं प्रतिसेवते ॥ ८ ॥
 तच्च कर्म कृतं साधु यत्कृत्वा नानुतप्यते ।
 प्रतीतः* सुमना यस्य विपाकं प्रतिसेवते ॥ ९ ॥
 मधुवन्मन्यते बाखी यावत्पापं न पश्यते ।
 यदा च पश्यते पापं बाखी दुःखं निमग्न्यति ॥ १० ॥
 नास्ति नास्ति कुशयेण बाखी भुञ्जीत भोजनम् ।
 न स सङ्ग्रातधर्माणां कलामर्हति धोक्शोम् ॥ ११ ॥
 पापं कर्म कृतं सद्यः क्षीरमिव न मुञ्चति† ।
 भस्माच्छन्न इवान्वेति दृष्ट्वा बालस्य पावकः ॥ १२ ॥
 यावद्देव ह्यनर्थाय श्रमं‡ बाखस्य जायते ।
 इति बाखस्य श्रुतांशं मूर्खानमस्य पातयत् ॥ १३ ॥
 बाखीऽसङ्गावनं§ ह्रीष्केत्पुरस्कारस्य भिन्नपु ।
 आवासेषु तथैश्वर्यं पूजां परकुलेषु च ॥ १४ ॥
 कृतं ममैव मन्येताम् गृहिप्रज्जितावुभौ ।
 ममैवातिवशी तौ स्ताम् कृत्याकृत्येषु केषुचित् ।
 इति बालस्य सङ्कल्पः इच्छा मानसं वर्द्धते ॥ १५ ॥
 लाभीपनिषद्व्या हि अन्या निर्व्याणगानिनी ।

* प्रमुदितः ।

† न सद्यो विक्रीयत इत्यर्थः ।

‡ यावत् श्रमं भवति तावदनर्थाय जायते इत्यर्थः ।

§ अयथां विख्यातिमित्यर्थः ।

बुद्धस्य श्रावकी भिक्षुः अभिज्ञायैवनीय तु ।
सत्कारं नाभिनन्देति विवेकस्य समाश्रयेत् ॥ १६ ॥

पण्डितवर्गः षष्ठः ।

निधीनामिव वक्तारं यं पश्येद्व्यदर्शनम् ।
निगृह्यवादिभिर्वाविपण्डितं तादृशं भजेत् ।
श्रेयो भवेन्न पापीयः भजमानस्य तादृशम् ॥ १ ॥
अववदेदनुग्रिष्याद्यः असभ्याश्च निवारयेत् ।
भवति स सतां प्रेयान् असतानप्रियसया ॥ २ ॥
न भजित्वापमिषाणि न पुरुषाधमानि च ।
भजित्कल्याणमिषाणि पुरुषैवूतमानि च ॥ ३ ॥
धर्मपीतो सुखं श्रुति विप्रसन्नेन चेतसा ।
चार्यप्रवेदिते धर्मो रमते पण्डितः सदा ॥ ४ ॥
नयन्तुर्द नेतृका अपौषुकारा नमयन्ति तेजनम् ।
दास्य च नमयन्ति तक्षका दमयन्त्यात्मानं पण्डिताः ॥ ५ ॥
एकघनी यथा शैलः वातेन न समीरति ।
एवं निन्दाप्रशंससु न सजन्ति च पण्डिताः ॥ ६ ॥
ऋदो यथापि गन्धौरो विप्रसन्नो ज्ञानाविलः ।
एवं धर्माणि च मुक्ता विप्रसौदन्ति पण्डिताः ॥ ७ ॥
सर्व्वं च वै सत्पुरुषा व्रजन्ति न कामकामाश्च खपन्ति सन्तः ।
स्पृष्टोऽथ दुःखेन सुखेन वापि, मोक्षावचं दर्शयते विपश्चित् ॥ ८ ॥
न चात्महेतोर्न परस्य हेतोः, न पुनर्मिच्छेन्न धनं न राष्ट्रम् ।
नेच्छेदधर्मैर्हि निजां समृद्धिं प्रशस्य शीलौ च स चार्त्तिकः स्यात् ॥ ९ ॥
अल्पकाशे मनुष्येषु ये जनाः पारगामिनः ।
इतरास्तु प्रजाशाय तौरमेवानुगच्छति ॥ १० ॥
खलु ये सम्यगाख्याते धर्मो धर्मानुवर्तिनः ।
दुस्तरस्तुधेयस्य पारमेष्ठ्यनि ते जनाः ॥ ११ ॥
कथं धर्मं प्रहृष्टाश्च यत्कच भावयेदुषः ।
ओकादनीकमागम्य विवेके यच्च चारतिः† ॥ १२ ॥

* दीवस्य दर्शयिता ।

† चरतिः = मूले दूरमन् = माध्यस्थमित्यर्थः । यच्च = विवेकज्ञाने ।

तत्राभिरतिमिच्छेत्* हित्वा कामानकिञ्चनः ।
 चित्तकेशैः सहात्माभं पण्डितः परिदापयेत् ॥ ११ ॥
 सम्बोध्यक्रेषु वै येषां सम्यक् चित्तं सुभाषितम् ।
 आदानप्रतिनिःसर्गो अनुपादाय ये रताः† ।
 ओषाश्रयाश्च लोके ते ज्योतिष्मत्परिनिर्वृताः ॥ १४ ॥

अर्हद्वर्गः सतमः ।

गताध्वनी विशोकस्य विप्रमुक्तस्य सर्वथा ।
 सर्वसन्धिप्रह्वीषस्य परिदाहो न विद्यते ॥ १ ॥
 उदयुञ्जन्ति रमन्ते न स्मृतिमन्तो निकेतने ।
 हंसा इव सरो हित्वा ओकं जहति ते खलु ॥ २ ॥
 येषां सन्निययो‡ नास्ति ये परिज्ञातभोजनाः ।
 शून्यरूपोऽनिमित्तस्य विमोक्षो यस्य नीचरः ।
 इवाकाशे शकुलानां मतिस्तेषां दुरन्वया ॥ ३ ॥
 यस्याश्रयाः परिचीषाः यसाहारे‡ अग्निःस्रुतः ।
 शून्यरूपोऽनिमित्तस्य विमोक्षो यस्य गीचरः ।
 शकुलानामिवाकाशे पदं तस्य दुरन्वयम् ॥ ४ ॥
 वस्येन्द्रियाण्येव गतानि शान्तिमश्ना यथा सारथिना सुदान्ताः ।
 प्रह्वीयमाणस्य निराश्रयस्य देवास्य तस्य सृष्टयन्ति भाग्यम् ॥ ५ ॥
 इन्द्रकौलीपमसाहक् पृथिवीसमसुव्रतः ।
 विरुध्यते‡ यथा नो हि अपेतकर्हमी ऋदः ।
 न भवन्ति च संसारास्तादृशस्य तथाहंतः ॥ ६ ॥
 मनः कर्म च शान्तश्च शान्ता भवति वागपि ।
 सम्यगाज्ञा॥विमुक्तस्य उपशान्तस्य तादृशः ॥ ७ ॥

* यत्र विवेकज्ञाने माध्यस्थ्यं तत्र अभिरतिमिच्छेदित्यर्थः ।

† यद्वृत्त्यागौ त्यक्त्वा ये रमन्त इत्यर्थः ।

‡ धनसञ्चयः = मूले आसवा ।

§ कवलङ्कारस्यर्शमनःसञ्चेतनाविज्ञानानीति आहाराः ।

¶ इन्द्राविरोधी भवतीत्यर्थः ।

॥ आज्ञा = प्रज्ञा ।

अज्ञेयज्ञी* स्रक्तयज्ञः सन्निष्कितश्चैव यो नरः ।
 इतावकाशी वान्ताशः† स वायुतमपूरुषः ॥ ८ ॥
 यामी वा यदि वारण्ये कलनिन्नेऽपि वा स्थले ।
 विहरन्ति यतोऽर्हन्तः सा भूमी रमणीयिका ॥ ९ ॥
 रमणीयान्तरण्यानि येषु न रमते जनः ।
 भीतरानाश्च रंस्तन्ते ये न कामगवेषिणः ॥ १० ॥

सहस्रवर्गः अष्टमः ।

सहस्रमपि चेद्वाचः अनर्थपदसंहिताः ।
 एकमर्थपदं श्रेयः यत् श्रुत्वा ह्युपश्राम्यति ॥ १ ॥
 सहस्रमपि चेद्वाचा अनर्थपदसंहिताः ।
 एकगाथापदं श्रेयः यत् श्रुत्वा ह्युपश्राम्यति ॥ २ ॥
 अतं भाषित गाथानां योऽनर्थपदसंहिताः ।
 एकं धर्मपदं श्रेयः यत् श्रुत्वा ह्युपश्राम्यति ॥ ३ ॥
 यः सहस्रं सहस्रेण संयामी मानुषाञ्जयेत् ।
 यो जयेदिकमात्मानं स संयामिदुर्लभः ॥ ४ ॥
 आत्मा वै विजितः श्रेयान् न येयमितराः प्रजाः ।
 आत्मदानस्य पुंसस्य नित्यं संयतचारिणः ॥ ५ ॥
 नैव देवो न गन्धर्वो न मारो ब्रह्मचा सह ।
 जितमपजितं कुर्यात् तथारूपस्य जन्तुनः ॥ ६ ॥
 मासे मासे सहस्रेण यो यजेत अतं समाः ।
 यथैकं भावितात्मानं मुहूर्तमपि पूजयेत् ।
 तदेव पूजनं श्रेयः हुताश्च अतवार्षिकात् ॥ ७ ॥
 यस्य वर्षं अतं जन्तुरग्निं परिचरेदने ।
 यथैकं भावितात्मानं मुहूर्तमपि पूजयेत् ।
 तदेव पूजनं श्रेयः हुताश्च अतवार्षिकात् ॥ ८ ॥
 लोके इदं हुतं किस्त्रिपुण्यापेक्षो यजेत यत् ।
 संवत्सरं न तत्सर्वं चतुर्भागमथार्हति ।
 अथैकं जगतानां साधूनामभिवादना ॥ ९ ॥

* निर्ज्यायवित् ।

† संसारसन्निष्कित् ।

‡ इतावकाशः = कुशलाकुशलयोः समः । वान्ताशः = निराशः ।

अभिवादनशीलस्य नित्यं उच्चापचायिनः ।
 चतुर्धन्यांश्च वर्षन्ते चायुर्वर्णः सुखं वक्तुम् ॥ १० ॥
 यश्च वर्षशतस्त्रीवेदुःशीलो ह्यसमाहितः ।
 एकाहं जीवितं श्रेयो ध्यायित्रीलवतस्ततः ॥ ११ ॥
 यश्च वर्षशतस्त्रीवेददुष्पुत्री ह्यसमाहितः ।
 एकाहं जीवितं श्रेयो ध्यायिप्रज्ञावतस्ततः ॥ १२ ॥
 कुसोदो हीनवीर्यश्च जीवेद्वर्षशतानु यः ।
 वीर्यं प्रारभमाणस्य श्रेय एकाहजीवितम् ॥ १३ ॥
 यश्च वर्षशतस्त्रीवेदपश्यन्नुदयव्यथी* ।
 एकाहं जीवितं श्रेयः पश्यत उदयव्यथी ॥ १४ ॥
 यश्च वर्षशतस्त्रीवेदपश्यन्नुत्तमं पदम् ।
 एकाहं जीवितं श्रेयः पश्यती ह्यवतं पदम् ॥ १५ ॥
 यश्च वर्षशतस्त्रीवेदपश्यन् धर्म्यमुत्तमम् ।
 एकाहं जीवितं श्रेयः पश्यती धर्म्यमुत्तमम् ॥ १६ ॥

पापवर्मः नवमः ।

अभिलखेत कस्यापि पापाश्रितं निवारयेत् ।
 तन्निहतं कुर्वेतः पुण्यं पाप्मनि रमते मनः ॥ १ ॥
 पापघ्नेऽपुरुषः कुर्यात् न तत्कुर्यात् पुनः पुनः ।
 तस्मिन् हृन्द† न कुर्याद्वि दुःखः पापस्य शीघ्रवः ॥ २ ॥
 पुण्यघ्नेऽपुरुषः कुर्यात्कुर्यादितत् पुनः पुनः ।
 तस्मिन् हृन्द न कुर्याद्वि सुखः पुण्यस्य शीघ्रवः ॥ ३ ॥
 भद्रमपश्यति पापीऽपि यावत्पापं न पश्यते ।
 यदाय पश्यते पापं पापः पापानि पश्यति ॥ ४ ॥
 पापं पश्यति भद्रोऽपि यावद्भद्रं न पश्यते ।
 यदाय पश्यते भद्रं भद्रो भद्राणि पश्यति ॥ ५ ॥
 मा पापमवमन्येत न मां तदागमिष्यति ।
 उदबिन्दुनिपातेन उदकुम्भीऽपि पूर्यते ।
 स्त्रीकं स्त्रीकमद्याचिन्वन् पापं बाणोऽपि पूर्यते ॥ ६ ॥
 मा पुण्यमवमन्येत न मां तदागमिष्यति ।

• आनमाप्यथौ भूतानां विन्त्रियेभ्यः ।

† हृन्दम् = अभिखावम् ।

उदबिन्दुनिपातेन उदकुम्भोऽपि पूर्यते ।

सीकं सीकमथाचिन्वन् पुच्छं शीरोऽपि पूर्यते ॥ ७ ॥

बणिगिव भयं मार्गमल्पसखी मङ्गाचनः ।

विषवज्जीवितुकामः पापानि परिवर्जयेत् ॥ ८ ॥

पापौ ब्रह्मो यदि न स्यादरेष्टि पाणिना विषम् ।

कात्रहो विषमन्वेति नास्ति पापमकुर्वतः ॥ ९ ॥

यथाप्रदुष्टाय नराय दुष्येत् शुद्धाय चानञ्जनपूरवाय ।

प्रत्येति बालश्च तमेव पापं यथा रजसु प्रतिघातमस्तम् ॥ १० ॥

गर्भमेकं प्रपद्यन्ते निरयं पापकर्षिणः ।

स्वर्गे सुगतयो यन्ति परिनिर्व्वान्थनाश्रयाः ॥ ११ ॥

न चान्तरीक्षे न समुद्रमध्ये न पर्व्वतानां विवरं प्रविश्य ।

स विद्यते नो जगति प्रदेशः स्थितः प्रमुच्येत हि यत्र पापात् ॥ १२ ॥

न चान्तरीक्षे न समुद्रमध्ये न पर्व्वतानां विवरं प्रविश्य ।

स विद्यते नो जगति प्रदेशः यत्र स्थितं नो प्रसङ्गेत सत्युः ॥ १३ ॥

दृष्टवर्गः दशमः ।

सर्व्वे चसन्ति दृष्टाश्च सर्व्वे सख्योश्च बिभ्यति ।

आत्मानमुपमां कृत्वा न हन्यात् न च घातयेत् ॥ १ ॥

सर्व्वे चसन्ति दृष्टाश्च सर्व्वेषां जीवितं प्रियम् ।

आत्मानमुपमां कृत्वा न हन्यात् न च घातयेत् ॥ २ ॥

सुखकामानि भूतानि दृष्ट्वेन विहिनस्ति यः ।

सुखं न खलते प्रेत्य आत्मनः सुखमेषयन् ॥ ३ ॥

सुखकामानि भूतानि दृष्ट्वेन न हिनस्ति यः ।

सुखं स खलते प्रेत्य आत्मनः सुखमेषयन् ॥ ४ ॥

यतः प्रतिवदेयुः त्वां मा कश्चित्पुरुषकृदीः ।

प्रतिदृष्टाः स्पृशेयुः त्वां दुःखा संरन्धिषी कथा ॥ ५ ॥

चेदीरयसि नात्मानं कांस्वमुपहतं यथा ।

एष प्राप्नोऽसि निर्व्विण्णं संरन्ध्रस्ते न विद्यते ॥ ६ ॥

यथा दृष्ट्वेन गोपाक्षः गाः प्राजयति गोचरम् ।

प्राणिनाञ्च जरामृत्यु चायुः प्राकश्यतस्तथा ॥ ७ ॥

अथ पापानि कर्माणि कुर्व्वन् बालो न मुच्यते ।

स्त्रैः कर्म्मभिर्हि दुष्कृथाः तप्यते चाग्निदग्धवत् ॥ ८ ॥

यो दखेन चादखेऽपु चप्रदुष्टेषु दुष्यति ।

अन्यतरत् दशानां स स्थानं चिप्रं निमच्छति ॥ ८ ॥

वेदनां परुषां व्यानिं शरीरस्य च मेदनम् ।

गुरुकं वापि चाबाधं चित्तक्षेपं तथापुण्यात् ॥ १० ॥

उपसर्गस्य राज्ञो वा अभ्याख्यानस्य दारुणम् ।

प्रभञ्जनस्य भोगानां ज्ञातीनां वा परिचयः ॥ ११ ॥

आगाराण्यथवा चास्य अग्निर्दहति पावकः ।

क्षिदात्कायस्य दुष्पुत्रः निरग्रं स प्रपद्यते ॥ १२ ॥

न नद्यचर्या न जटा न पुङ्खं नीपोषणं स्थण्डिलशायिता वा ।

रजस्कृदिशील्कुटिकल्पधानं* पुनरपि मर्त्यं ह्यवित्तमकाङ्क्षम् ॥ १३ ॥

ग्रामस्य दानः समलङ्घतोऽपि यो ब्रह्मचारी शममाचरेद्भि ।

भूतेषु दण्डं नियतो निधाया स ब्राह्मणः स श्रमणः स भिक्षुः ॥ १४ ॥

पुरुषो क्रीनिषेधो†ऽस्मिन् स्त्रीके कश्चिन्नु विद्यते ।

न प्रबोधति यो निन्दासन्धो भद्रः कश्चापि ॥ १५ ॥

भद्रो यथाश्वः कश्चापि विन्देष्टः आतापिसंवेगिन एव चैत‡ ।

श्रुतशीलवीर्यैश्च समाधिना च तथाच धर्मप्रविनिश्चयेन ।

सत्यप्रविद्याचरणानु दुःखं प्रतिष्मृतागु हास्यश्च वायनल्पम् ॥ १६ ॥

जरारवर्गः एकादशः ।

को गु हासः किमानन्दः नित्यं प्रज्वलिते॥ सति ।

नवेषयथ दीपं न अन्धकारिण चावृताः ॥ १ ॥

पश्य चित्रकृतं विन्ममरुक्कायं समुच्छितम्** ।

आतुरं बहुसङ्कल्पं यस्य नास्ति भुवं स्थितिः ॥ २ ॥

* उत्कुटिकल्पधानं = निषण्णस्थितिरूप-तपः ।

† हित्वा ।

‡ क्रीनिषेधः = क्रिया निषिद्धकर्षेविरतो यः सः कश्चित्पुरुषो विद्यते यो निन्दां न प्रबोधति यथा भद्रोऽश्वः कश्चां न प्रबोधतीत्यर्थः ।

§ इत = यूयम् भवतेत्यर्थः ।

॥ प्रतिष्मृताः = साततिकस्मृतिशोलाः ।

॥ रागादाविलम्बः ।

** समुच्छितम् अरुक्कायम् = उद्धतं चतपुञ्जमित्यर्थः ।

परिजीर्णमिदं रूपं रोगनिष्ठं प्रभङ्गुरम् ।
 भिद्यते पूतिसन्दोही मरणान्तं हि जीवितम् ॥ १ ॥
 यात्रि शरदपास्तानि अलावूनि त्विमानि च ।
 कापीतकानि चास्थीनि पश्यतस्तानि का रतिः ॥ ४ ॥
 नगरकृतमस्थ्यां हि मांसलोहितलेपनम् ।
 यत्र जरा च मृत्युश्च मानो सच्चक्षयाहितः * ॥ ५ ॥
 जीर्यन्ति राज्ञां हि रथाः सुचित्राः अथो शरीरन्तु जरासुपैति ।
 सताञ्च धर्मो न जरासुपैति सन्तश्च सङ्ग्री हि निवेदयन्ति ॥ ६ ॥
 अल्पयुतो बलीवर्द्ध इव पुमान् हि जीर्यति ।
 मांसानि तस्य वर्द्धन्ते प्रज्ञा तस्य न वर्द्धते ॥ ७ ॥
 अनेकजातिसंसारं प्राधाविषमनिर्विशन् † ।
 गृहकारकवेधयन् दुःखा जातिः पुनः पुनः ॥ ८ ॥
 गृहकारक ! दृष्टोऽसि गेहं कर्त्तासि नो पुनः ।
 सर्वांस्तु पाशंका भग्ना गृहकूटं विसंस्कृतम् ‡ ।
 विसंस्कारगतं § चित्तं तृणानां क्षयमध्यगात् ॥ ९ ॥
 चरित्वा ब्रह्मचर्यं न अलम्बा यौवने धनम् ।
 नश्येत् जीर्णं इव क्रौञ्चः क्षीणमस्त्ये च पल्लवे ॥ १० ॥
 चरित्वा ब्रह्मचर्यं न अलम्बा यौवने धनम् ।
 पुराणानि ह्यनुसन्वन् श्रुतेऽतिक्षीणपापवत् ॥ ११ ॥

आत्मवर्गः द्वादशः ।

जानीयात्प्रियमात्मानं चेत् कुर्यात्तं सुरचितम् ।
 एतं यामं चयाणान्तु पण्डितः प्रतिजागृयात् ॥ १ ॥
 प्रथममेव चात्मानं प्रतिरूपे षु निवेशयेत् ।
 अथान्यमनुशिष्याद्धि एवं क्षिप्स्व पण्डितः ॥ २ ॥

- * यत्र नगरे सञ्चादय आहिता इत्यर्थः । सच्चः = कपटता ।
 † प्राधाविषम् = (मूले संधाविसं), प्रकटकेपेण अर्थाविषम् = जन्मसंसार-
 गतो विक्रियमाणोऽहमासमित्यर्थः । अनिर्विशन् = गृहकारमविन्दन् ।
 ‡ विसंस्कृतम् = विनष्टम् ।
 § विसंस्कारगतम् = निवृत्तम् ।
 ¶ प्रतिरूपे = समये कर्त्तव्यकर्मणि इत्यर्थः ।

आत्मानश्चेतया कुर्यात् यथात्ममुशासि वै ।
 सुदान्ती दमयेदन्यान् आत्मा हि किल दुर्दमः ॥ १ ॥
 आत्मा हि आत्मनो नाथः नाथः स्यादपरो हि कः ।
 आत्मनैव सुदान्तेन नाथं लभेत दुर्लभम् ॥ ४ ॥
 आत्मनैव कृतं पापम् आत्मजमात्मसम्भवम् ।
 दुर्ध्वेषसं विमथ्नाति बभू इवाग्मनं मयिम् ॥ ५ ॥
 यस्य आत्मन्तदोःशौचं मालुः सालमिवातता ।
 करोति स तथात्मानं यथा हिङ्गेनमिच्छति ॥ ६ ॥
 सुकराणि ह्यसाधूनि आत्मनसाहितानि हि ।
 युञ्ज हितञ्च वै साधु तद्वै परमदुष्करम् ॥ ७ ॥
 शासनं हि य आर्याणाम् अर्हतां धर्मजीविनाम् ।
 प्रतिक्रुष्यति दुर्ध्वेषाः दृष्टिं निःश्रित्य पापिकाम् ।
 फलानि कट्ठकस्येव आत्मनाशाय फुल्लति ॥ ८ ॥
 आत्मनैव कृतं पापं संक्लिश्यति तथात्मना ।
 आत्मनैव कृतं पापम् आत्मनैव विशुध्यति ।
 प्रत्यात्मं शुद्धशुद्धी च अन्यो नान्यं विशोधयेत् ॥ ९ ॥
 आत्मनोऽर्थः परार्थेन बहुनापि न ह्यपयेत् ।
 आत्मनोऽर्थमभिज्ञाय सदर्थप्रसिद्धी भवेत् ॥ १० ॥

लोकवर्गः त्रयोदशः ।

लोभं धर्मं न सेवेत प्रमादेन न संवसेत् ।
 मिथ्यादृष्टिं न सेवेत न च स्याल्लोकवर्जनः ॥ १ ॥
 उत्तिष्ठेत प्रमाद्येन धर्मं सुचरितं चरेत् ।
 धर्मचारी सुखं श्रेते लोकेऽस्मिन् परतश्च हि ॥ २ ॥
 सुचरितं चरेद्धर्मं न तं दुश्चरितं चरेत् ।
 धर्मचारी सुखं श्रेते लोकेऽस्मिन् परतश्च हि ॥ ३ ॥
 यथा बहुदकं पश्येद्यथा पश्येन्मरौचिकाम् ।
 ईक्षमाद्यं तथा लोकं सत्युराजो न पश्यति ॥ ४ ॥
 एत पश्यत लोकश्च चित्रं राजरथोपमम् ।
 यत्र बाला विषीदन्ति नास्ति सङ्गो विजानताम् ॥ ५ ॥
 यस्य पूर्वं प्रमादेन न च पश्चात् प्रमाद्याति ।
 प्रभासयति लोकं स इवाध्यान्तुक्तचन्द्रमाः ॥ ६ ॥

यस्य पार्थं कृतं कर्म कुशलं प्रधीयते * ।
 प्रभासयति लोकं स इवाभान्मुक्तचन्द्रमाः ॥ ७ ॥
 अन्वभूतो ह्ययं लोकः तनुकोऽत्र विपश्यति ।
 स्मरंश्च नञ्चति ह्यल्पः जालमुक्तश्चकुलवत् ॥ ८ ॥
 बन्धादित्यपथे हंसाः † चङ्क्राकाशे च यन्ति हि ।
 धीरा लोकाश्च नीयन्ते जित्वा मारं ससैनिकम् ॥ ९ ॥
 एकं चर्चमतीतस्य जलोद्यातवादिनः ।
 वितीर्णपरलोकस्य अकार्यं नास्ति दुष्कृतम् ॥ १० ॥
 न देवलोकं कृपणा ब्रजन्ति शंसन्ति दानं न तथा च बाणाः ।
 धीरश्च दानं ह्यनुमीदमानः भवेत् स तेनैव सुखी परत्र ॥ ११ ॥
 पृथिव्या ऐकरान्याश्च स्वर्गस्य गमनाश्च वा ।
 सर्व्वलोकधिपत्याश्च स्वीतः प्राप्तिफलं ‡ वरम् ॥ १२ ॥

बुद्धवर्गः चतुर्दशः ।

जितश्च यस्य ह्यवजोयते न न याति लोके जितमस्य कश्चित् ।
 अनन्तदृष्टिश्च तथैव बुद्धं केनापदं नेष्यथ तं पदेन ॥ १ ॥
 अस्य जालिनी § विधात्मिका दृष्ट्वा नास्ति कुहपिमेतुम् ।
 तं बुद्धमनन्तगीचर-मपदं केन पदेन नेष्यथ ॥ २ ॥
 ये ध्यानप्रसिता धीरा नैकस्योपशमं रताः ।
 स्पृहयन्त्यपि देवास्तत्सम्बुद्धमृतिमत्पदम् ॥ ३ ॥
 कृच्छ्री मानुष्यलाभस्तु कृच्छ्रश्च मर्त्यजीवितम् ।
 बुद्धानां कृच्छ्र उत्पादः कृच्छ्रा सहस्यसंयुतिः ॥ ४ ॥
 सर्व्वपापस्याकरणं कुशलस्त्रीपसम्पदा ।
 स्वचित्तपरिदापनं बुद्धानामिति श्रासनम् ॥ ५ ॥
 चान्तिस्तपः परं तितिक्षा च परमं निर्वाणं वदन्ति बुद्धाः ।
 भवति प्रव्रजितः परोपघातो न श्रमणः परं च विद्वेठयन् ॥ ६ ॥
 भक्ते मात्राजता शौचसुपवादीपघाततः ॥ ७ ॥

* प्रधीयते = आश्रितयत इत्यर्थः ।

† हंसाः = योगिनः ।

‡ स्वीतः प्राप्तिमार्गप्राप्तस्य समस्तव्याभ्यन्तरे निर्वाणः ।

§ जालिनी - बन्धनकारिणी । ॥ उपवादः = निन्दा ।

संवरः प्रातिमोक्ष्ये * च प्राप्ते च शयनासनौ ।

अधिलिप्ते तथाऽऽयोगः † एतद्धि बुद्धशासनम् ॥ ७ ॥

न कार्षापणवर्षेण तप्तिः कामिषु विद्यते ।

दुःखात्यस्वादकाः कामा इति विज्ञाय पश्चितः ॥ ८ ॥

अपि दिव्येषु कामिषु रतिं स नाधिगच्छति ।

तृष्णाचयरतः सम्यक्सम्बुद्धश्रावकी भवेत् ॥ ९ ॥

बह्वि शरणं यान्ति पर्वताश्च वनानि च ।

आरामवृक्षचैत्यानि मनुष्या भयतर्ज्जिताः ॥ १० ॥

नैतद्धि शरणं चेमं नैतत् शरणमुत्तमम् ।

नैतत् शरणमागम्य सर्व्वदुःखात् प्रमुच्यते ॥ ११ ॥

यश्च बुद्धश्च धर्मश्च सद्बुद्ध शरणं गतः ।

चत्वारि आर्य्यसत्यानि ‡ सम्यग्ज्ञानेन पश्यति ॥ १२ ॥

दुःखं दुःखसमुत्पादं दुःखस्य वायतिक्रमम् ।

आर्य्यमष्टाङ्गिकं मार्गं दुःखोपशमनामिदम् ॥ १३ ॥

एतद्धि शरणं चेममेतत् शरणमुत्तमम् ।

एतत् शरणमागम्य सर्व्वदुःखात् प्रमुच्यते ॥ १४ ॥

दुर्लभः पुरुषश्रेष्ठः न स सर्व्वत्र जायते ।

यश्च स जायते धीरः तत् कुलं सुखमेधते ॥ १५ ॥

बुद्धानां सुख उत्पादः सुखा सद्बुद्धदेशना ।

सुखा सद्बुद्धस्य सामग्री समयाणां § तपः सुखम् ॥ १६ ॥

पूजयतश्च पूजार्हान् बुद्धान् वा श्रावकान् यदि ।

प्रपञ्चसमतिक्रान्तान् तीर्णशोकपरिद्रवान् ॥ १७ ॥

पूजयतश्च तादृशान् निवृत्तानकुतोभयान् ।

शक्यं पुण्यं न संख्यातुं मनुजस्यापि केनचित् ॥ १८ ॥

* प्रातिमोक्ष्ये = पञ्चशौलिषु । संवरः = निष्ठा ।

† अधिलिप्ते = समाधौ । आयोगः = अवस्थितिः ।

‡ चत्वारि आर्य्यसत्यानि = दुःखं, दुःखसमुत्पादः, दुःखस्यातिक्रमः, दुःखोप-
शमनामार्गः । स च मार्गः अष्टाङ्गिकः, तद्यथा—सम्यग्दृष्टिः, सम्यक्संक्रान्त्यः,
सम्यग्वाक्, सम्यक्कर्मन्तः (साधुव्यवसायः), सम्यगाजीवः, सम्यग्व्यायामः (साधु-
चेष्टा), सम्यक्छृतिः, सम्यक्समाधिष्येति ।

§ सामग्री = शान्तिः । समयाणां = शान्तानाम् ।

सुखवर्गः पञ्चदशः ।

सुसुखं वत जीवामी वैरिषु वायवैरिषः ।
 वैरिषु च मनुष्येषु विहरामी ह्यवैरिषः ॥ १ ॥
 सुसुखं वत जीवाम आतुरेषु ज्ञानातुराः ।
 आतुरेषु मनुष्येषु विहरामी ज्ञानातुराः ॥ २ ॥
 सुसुखं वत जीवाम उत्सुकेषु ज्ञानुत्सुकाः ।
 उत्सुकेषु मनुष्येषु विहरामी ज्ञानुत्सुकाः ॥ ३ ॥
 सुसुखं वत जीवामी येषां नी नास्ति किञ्चन ।
 प्रीतिमत्त्या * भविष्यामी देवा आभास्वरा † यथा ॥ ४ ॥
 जयो वैरं प्रसूते हि दुःखं श्रेते पराजितः ।
 उपशान्तः सुखं श्रेते हित्वा जयपराजयो ॥ ५ ॥
 नास्ति रागसमश्चाग्निर्नास्ति द्वेषसमः कलिः ।
 न स्कन्धसदृशं ‡ दुःखं नास्ति शान्तेः परं सुखम् ॥ ६ ॥
 निष्ठुत्वा § परमो रोगः संस्कारा अतिदुःखदाः ।
 एतत् ज्ञात्वा यथाभूतं निर्वाणं परमं सुखम् ¶ ॥ ७ ॥
 आरोग्यं परमो लाभः सन्तुष्टिः परमं धनम् ।
 विश्वासः परमा ज्ञातिः निर्वाणं परमं सुखम् ॥ ८ ॥
 प्रविवेकारसं पीत्वा रसमुपशमस्य च ।
 निर्द्वैरः ॥ स्याच्च निष्पापो धर्मप्रीतिरसं पिबन् ॥ ९ ॥
 सधु दर्शनमार्थ्याणां सन्निवासः सदा सुखः ।
 अदर्शनेन बालानां नित्यमेव सुखी भवेत् ॥ १० ॥
 बालसङ्गतचारो हि दीर्घाध्वानश्च शोचति ।
 दुःखो बालैर्हि संवासः अमित्रेणैव सर्व्वदा ।
 धीरैश्च सुखसंवासः इव ज्ञातिसमागमः ॥ ११ ॥

* प्रीतिमत्त्याः = प्रीतिभाजः ।

† आभास्वरा देवाः = तपोलीकस्थिता ध्यानाद्वारा देवाः ।

‡ स्कन्धाः = रूपवेदनासंज्ञासंस्कारविज्ञानानि ।

§ निष्ठुत्वा = गृध्रुता ।

¶ अधिगच्छतीति शेषः ।

॥ निर्द्वैरः = निर्भयः ।

प्राज्ञश्च वीरश्च बहुभुतश्च तं धुर्यशीलं • व्रतवन्तमार्यम् ।
सुनिधसं सत्पुरुषं भजेत नक्षत्रमार्गे त्विव चन्द्रमा हि ॥ ११ ॥

प्रियवर्गः षोडशः ।

अयोगे युद्धमात्मानं योगे चैव अयोजयन् ।
अर्थं हित्वा प्रिययाही सृष्टेतात्मानुबोगिनम् † ॥ १ ॥
मा प्रियैर्हि समागच्छ अप्रियैर्हि कदाचन ।
अदर्शनं प्रियाणाम् दुःखञ्चाप्रियदर्शनम् ॥ २ ॥
तज्ज्ञात् प्रियं न वै कुर्व्यात् प्रियाप्रियो हि पापकौ ।
यस्यास्तेषां न विद्यन्ते येषां न सः प्रियाप्रियो ॥ ३ ॥
प्रियवी जायते श्लोकः प्रियतो जायते भयम् ।
प्रियतो विप्रमुक्तस्य नास्ति श्लोकः कुतो भयम् ॥ ४ ॥
प्रेमतो जायते श्लोकः प्रेमतो जायते भयम् ।
प्रेमतो विप्रमुक्तस्य नास्ति श्लोकः कुतो भयम् ॥ ५ ॥
रत्या वै जायते श्लोकी रत्याश्च जायते भयम् ।
रत्यासु विप्रमुक्तस्य नास्ति श्लोकः कुतो भयम् ॥ ६ ॥
कामतो जायते श्लोकः कामतो जायते भयम् ।
कामतो विप्रमुक्तस्य नास्ति श्लोकः कुतो भयम् ॥ ७ ॥
दृष्ट्या जायते श्लोकः दृष्ट्याश्च जायते भयम् ।
दृष्ट्या विप्रमुक्तस्य नास्ति श्लोकः कुतो भयम् ॥ ८ ॥
श्लोकदर्शनसम्पन्नं धर्मिष्ठं सम्यग्वादिनम् ।
आत्मनः कर्त्तुं कुर्व्याशं तं जगः कुरुते प्रियम् ॥ ९ ॥
जातच्छन्दो ज्ञानाश्रयाति मनसा स्फुरितश्च ‡ यः ।
अकामावद्विषयश्च ऊर्ध्वलोकाः स उच्यते ॥ १० ॥
चिरप्रवासिपुरुषं दूरतः स्मरति चागतम् ।
सुहृदो श्रान्तिमिवापि अभिनन्दन्ति चागतम् ॥ ११ ॥
कृतपुण्यं तथैवापि अज्ज्ञात् स्त्रीकात् परं गतम् ।
पुण्यानि प्रतिगृह्णन्ति प्रियं श्रान्तिमिवागतम् ॥ १२ ॥

• धुर्यशीलः = तितिक्षुः ।

† परमार्थं हित्वा प्रेयोऽरतजन आत्मयोगयुक्तस्य सौभाग्यं सृष्टेत् ईर्ष्यतीत्यर्थः ।

‡ अनाश्रयाति = निर्वाणाय । स्फुरितः = प्रफुल्लः ।

क्रोधवर्गः सप्तदशः ।

क्रोधं जज्ञाच्च प्रजज्ञाच्चि मार्गं संयोजनं समतिक्रमेत् ।
 तं नामरूपयोरसञ्जमार्गं न त्वकिञ्चनमनुपतति दुःखम् ॥ १ ॥
 भान्तं रथमिव क्रोधमुत्पतितन्तु धारयेत् ।
 ब्रवीमि सारथिं तं हि रश्मिवाहस्तथैतरः ॥ २ ॥
 अक्रोधेन जयेत् क्रोधमसाधुं साधुना जयेत् ।
 कदर्थ्यस्यैव दानेन सत्येनालीकवादिनम् ॥ ३ ॥
 सत्यं भवेन्न वै क्रुध्यात् दद्यादस्येऽपि याचितः ।
 एतैः स्थानैस्त्रिभिर्गच्छेत् दिवौकसामथान्तिके ॥ ४ ॥
 मुनयोऽङ्घ्रिसक्ता ये च नित्यं कायेन संवृताः ।
 यान्ति ते अच्युतं स्थानं गत्वा शीघ्रानि यच न ॥ ५ ॥
 अहोरात्रमनुशिक्षाशीलानां जायतां सदा ।
 निष्ठांश्चमधिसुत्तानाम् * असं गच्छन्ति चाश्रवाः ॥ ६ ॥
 एतच्चातुल्य ! पौराणं नैतदद्यतनं खलु ।
 तुष्णीं निन्दन्ति चासीनं निन्दन्ति बहुभाषिणम् ।
 मितवाचोऽपि निन्दन्ति नासि लोके ह्यनिन्दितः ॥ ७ ॥
 न भविष्यति नाभूच्च न तु चैतर्हि विद्यते ।
 पुमान् निन्दित एकान्तम् एकान्तं वा प्रशंसितः ॥ ८ ॥
 यच्चेत् विज्ञाः प्रशंसन्ति चः च एवानुविष्य हि ।
 अष्टिद्रवति मेधिरं प्रज्ञाशीलसमाहितम् ॥ ९ ॥
 निष्कं जाणूनदस्यैव कसं निन्दितुमर्हति ।
 देवा अपि प्रशंसन्ति ब्रह्मणापि प्रशंसितः ॥ १० ॥
 रक्षेत् प्रकीपं कायस्य कायेन संवृती भवेत् ।
 कायदुश्चरितं हित्वा तेन सुचरितं चरेत् ॥ ११ ॥
 रक्षेत् प्रकीपं वाचस्य वाचा तु संवृती भवेत् ।
 वाचोदुश्चरितं हित्वा वाचा सुचरितं चरेत् ॥ १२ ॥
 प्रकीपं मनसो रक्षेत् मनसा संवृती भवेत् ।
 मनोदुश्चरितं हित्वा तेन सुचरितं चरेत् ॥ १३ ॥
 कायेन संवृता धीरा अथ वाचा च संवृताः ।
 मनसा संवृता धीरास्तै वै सुपरिसंवृताः ॥ १४ ॥

* अश्विमुत्तानाम् = प्रेक्षुनाम् ।

मलवर्गः अष्टादशः ।

पाण्डुपलाश इव त्वमिदानीमसि च त्वां यमपुरुषा उपस्थिताः ।
सद्योगमुखे च त्वमधुना तिष्ठसि न ते पाथेयमपि विद्यते ॥ १ ॥

कुरु ह्री(दी)पमात्मानं क्षिप्रं व्यायच्छस्व पण्डितो भव ।

विधूतमलोऽनङ्गनः दिव्यं त्वमार्थभूमिमेष्यसि ॥ २ ॥

उपनीतवया असौदानौ सम्प्रयातोऽसि यमान्तिकम् ।

वासीऽपि ते नाख्यन्तरा पाथेयमपि ते न विद्यते ॥ ३ ॥

कुरु ह्री(दी)पमात्मानं क्षिप्रं व्यायच्छस्व पण्डितो भव ।

विधूतमलोऽनङ्गनः न पुनर्जातिजरामुपैष्यसि ॥ ४ ॥

आनुपूर्व्येण मेधावो स्तोकं स्तोकं क्षणे क्षणे ।

कर्म्मारी रजतस्येव निर्धमेत् मलमात्मनः ॥ ५ ॥

यथायसः समुत्थाय मलं तदेव खादति ।

दुर्गतिं स्वं नयेत् कर्म्म तथातिधनचारिणम् * ॥ ६ ॥

अस्त्राध्यायमला मन्त्रा अनुत्थानमला गृह्णाः ।

मलं वर्णस्य † कौसीद्यं प्रमादो रक्षतां मलम् ॥ ७ ॥

मलं स्त्रियाश्च दुश्चर्या मात्सर्यं ददती मलम् ।

मलानि पापका धर्म्मा लोकेऽस्मिन् परतस्तथा ॥ ८ ॥

मलं मलतरं तस्मात् अविद्या परमं मलम् ।

प्रह्राय मलमेतद्धि नेर्मल्यं यात भिक्षवः ॥ ९ ॥

सुजीवं काकशूरेण अक्लीकध्वंसिना तथा ।

प्रक्षन्दिना प्रगल्भेन संक्षिप्तेन ‡ च जीवितम् ॥ १० ॥

दुर्ज्जीवं क्लीमता जीवं नित्यं शुचिगवेषिणा ।

अलीलिनाप्रगल्भेन शुद्धाजीवेन पश्यता § ॥ ११ ॥

योऽतिपातयति प्राणान् मृषावादश्च भाषते ।

आदयतीह चादत्तं परदारांश्च गच्छति ॥ १२ ॥

सुरामेरेयपानश्च यो नरोऽनुयुनक्ति ह्नि ।

इहासावेव लोके तु मूलं खनति चात्मनः ॥ १३ ॥

* अतिधनचारिणः = चीवरं पिण्डपादं शयनासने भेषज्यञ्चातिक्रम्य जीवति यक्षम्, सम्बृंहषमित्यर्थः । † वर्णस्य = शरीरस्य ।

‡ प्रक्षन्दिना = दुर्वृत्तेन । ध्वंसी = क्षतिकारकः । संक्षिप्तः = पापी ।

§ अलीलिन = आसक्तिरहितेन । शुद्धाजीवेन = शुद्धचित्तकेन । पश्यता = प्रप्रेत ।

एवं पुरुष जानीहि यथाः पापधर्माः ।
 मा त्वां लोभतयाऽधर्मो रुष्यादुःखाय वै चिरम् * ॥ १४ ॥
 ददति वै यथाश्रद्धं यथाप्रसादनं जनाः ।
 महुः † भवति यस्तत्र परभोजनपानयोः ।
 दिवा वा न स रात्रौ वा समाधिमधिगच्छति ॥ १५ ॥
 यस्य चैतत् समुच्छिन्नं मूलघातं समुद्धतम् ।
 दिवा वा स च रात्रौ वा समाधिमधिगच्छति ॥ १६ ॥
 नास्ति रागसमस्तप्रियाङ्गी द्वेषसमोऽस्ति न ।
 नास्ति मोहसमं जालं नास्ति दण्डासमा नदी ॥ १७ ॥
 सुदर्शं वर्ज्यमन्येषां दुर्दर्शं पुनरात्मनः ।
 परेषां हि स वर्ज्यानि पूषयति यथावुषम् ।
 द्वाह्यत्यात्मनः पुनः शठवत् कितवात् कलिम् ‡ ॥ १८ ॥
 परवर्ज्यानुदर्शिनो नित्यम् उद्धगानसङ्गिनः § ।
 ॥ आश्रयास्तस्य वर्ज्ये आरात् स आश्रयचयात् ॥ १९ ॥
 आकाशे च पटं नास्ति अमणौ वहिरस्ति न ।
 प्रपञ्चाभिरता वा प्रजाः निष्प्रपञ्चास्तथागताः ॥ २० ॥
 आकाशे च पटं नास्ति अमणौ वहिरस्ति न ।
 संस्काराः शान्तता न स्युः बुद्धानां नास्ति चेकनम् ॥ २१ ॥

धर्मस्थवर्गः एकोनविंशः ।

न भवेत्तेन धर्मस्थो येनार्थं सहसा ॥ गयेत् ।
 अर्थानर्थानुभौ यस्य निश्चिनुयाद्भि पण्डितः ॥ १ ॥
 असाहसेन धर्मोऽयं समेन नयते परान् ।
 गोप्ता धर्मस्य मेधावी धर्मस्य इति चोच्यते ॥ २ ॥
 भवति पण्डितत्वेन न यावत् बहु भाषते ।
 अभयः क्षेमो चावैरौ पण्डित इति चोच्यते ॥ ३ ॥
 तावत् स धर्मधारी न यावत् स बहु भाषते ।

* लोभाधर्मो दुःखप्रदानाय मा त्वां रुष्याताम् ।

† महुः = क्रुद्धः ।

‡ कितवात् = द्यूतकरात् । कलिं = कपटपाशकम् ।

§ उद्धगानसङ्गिनः = क्रीधरता इत्यर्थः ।

॥ दण्डादृष्टिमाना इति बुद्धघोषः । ॥ सहसा = बलात्कारेण ।

अल्पमपि च यः श्रुत्वा धर्मो कायेन पश्यति * ।
 धर्मधारो भवति स यो धर्मान्न प्रमाद्यति ॥ ४ ॥
 न भवेत् स्थविरस्तेन येनास्य पलितं शिरः ।
 परिपक्तं वयस्तस्य मोघजीर्णः स उच्यते ॥ ५ ॥
 यस्मिन् सत्यञ्च धर्मश्च अहिंसा संयमो दमः ।
 स वै बान्तमलो धीरः स्थविर इति चोच्यते ॥ ६ ॥
 न वाक्करणमात्रेण न वर्णवौक्शलेन वा ।
 नरस्तु साधुरूपः स्यात् ईर्ष्यालुर्मत्सरी शठः ॥ ७ ॥
 यस्य चेतत् समुच्छिन्नं मूलघातं समुद्धतम् ।
 बान्तदोषस्य मेधावो साधुरूपः स उच्यते ॥ ८ ॥
 अमर्णा मुखकलेन गालीकमंत्रतो भवन् ।
 ब्रह्मालोभसमापन्नः अमणः किं भविष्यति ॥ ९ ॥
 यः श्रमयति पापानि अणुस्थूलानि सर्व्वशः ।
 श्रमितत्वात् हि पापानां अमण इति चोच्यते ॥ १० ॥
 भवेत्तेन स नो भिक्षुर्यावञ्च भिक्षते परान् ।
 विश्वं धर्मं समादाय भिक्षुर्भवेन्न तावता ॥ ११ ॥
 बाह्यित्वेह पुण्यञ्च पापञ्च ब्रह्मचर्य्यवान् ।
 अरति संख्यया † लोके भिक्षुचेति स उच्यते ॥ १२ ॥
 अविद्वान् न च मौनेन मूढरूपो मुनिर्भवेत् ।
 यस्य तुलां प्रगृह्णीव वरमादाय पण्डितः ॥ १३ ॥
 परित्यजति पापानि स मुनिस्तेन वै मुनिः ।
 यो मन्यते ‡ मुनिस्तेन लोकद्वये स उच्यते ॥ १४ ॥
 न तेन स भवत्यार्य्यः येन प्राणान् हिनस्ति हि ।
 अहिंसया च वै सर्व्वप्राणानामार्य्य उच्यते ॥ १५ ॥
 न शीलव्रतमात्रेण बाहुसन्धेन § वा पुनः ।
 न वा समाधिधर्मेण विविक्तशयनेन वा ॥ १६ ॥
 सुखं स्पृशामि नैकर्म्यम् अपृथग्जनसेवितम् ¶ ।
 मा विश्वासं गमो भिक्षो अप्राप्त आश्रयश्चयम् ॥ १७ ॥

* धर्ममात्मानं भावयति इत्यर्थः ।

† बाह्यित्वा = अतिक्रम्य । संख्यया = प्रशया सह ।

‡ मन्यते = मननं करोति । § बहुशास्त्रतया ।

¶ पृथग्जनाः सुखं जनान्तरसेवितम् ।

मार्गवर्गः विंशतितमः ।

मार्गेष्वाष्टाङ्गिकः श्रेष्ठस्तुष्टपदानि सत्यानाम् * ।

विरागः श्रेष्ठो धर्माणां द्विपदानाश्च चतुष्पान् ॥ १ ॥

मार्गो व एष नास्त्यन्यो दर्शनस्य विशुद्धये ।

यूयं तं प्रतिपद्यध्वं मारस्त्रैष प्रमोहनः ॥ २ ॥

अन यूयं प्रतिपन्ना दुःखस्यान्तं करिष्यथ ।

आख्यातः श्रव्यसंस्थानं ज्ञात्वा मार्गो मयैष हि ॥ ३ ॥

युष्माभिः कार्यमातप्यम् + आख्यातारस्तथागताः ।

प्रतिपन्नाः † प्रमोक्ष्यन्ति ध्यायिनी मारवत्सनात् ॥ ४ ॥

प्रज्ञया सर्वसंस्कारा अनित्या इति पश्यति ।

निर्व्विन्दत्यथ § दुःखानि एष मार्गो विशुद्धये ॥ ५ ॥

प्रज्ञया सर्वसंस्कारा दुःखा यदेति पश्यति ।

निर्व्विन्दत्यथ दुःखानि एष मार्गो विशुद्धये ॥ ६ ॥

सर्वे धर्मा अनात्मानः प्रज्ञया चेति पश्यति ।

निर्व्विन्दत्यथ दुःखानि एष मार्गो विशुद्धये ॥ ७ ॥

उत्थानकाले हि य उत्थितो न, युवा बली चालसताप्रयुक्तः ।

संसन्नसङ्कल्पमनाः ¶ कुसौदः प्रज्ञा-सुमार्गन्वलसो न विन्देत् ॥ ८ ॥

वाधानुरक्षी मनसा सुगुप्तः कायेन नो चाकुशलं हि कुर्यात् ।

विशोधयेत् कर्मपथानिमान् चीन् आराधयेन्मार्गमृषिप्रदिष्टम् ॥ ९ ॥

योगादवे जायते भूरि अयोगाद्भूरिसङ्कयः ।

एतं हिषापथं ज्ञात्वा भवाय विभवाय ॥ १० ॥

तथात्मानं निवेशयेद्वयथा ** भूरि प्रवर्द्धते ॥ १० ॥

वनं †† क्षिन्वि च सा वृक्षं वनतो जायते भयम् ।

वनञ्च वनकं कृत्वा नैर्व्विन्यं यात भिक्षवः ॥ ११ ॥

* चत्वारि आर्यसत्यवाचकवाक्यानि (बुद्धवर्मे द्रष्टव्यम्) ।

+ आतप्यम् = उद्यमः ।

† प्रतिपन्नाः = मार्गे प्रतिपन्नाः ।

§ निर्व्विन्दति = दुःखेषु निर्व्विन्धी भवति । ¶ सङ्कल्पावसन्नचेताः ।

॥ भवः = लाभः । विभवः = अलाभः ।

** भूरि = प्रज्ञेत्यर्थः ।

†† वनम् = वासनामित्यर्थः । न च व्यक्तितः संस्कारान् क्षिन्वि अपि वृ
जातितः क्षिन्वि । सा हि प्रान्तभूमिः प्रज्ञा इत्युच्यते ।

यावद्धि न वननं * क्लियतेऽणुमात्रमपि नरस्य नारिषु ।
 प्रतिबद्धमनास्तावत् स क्षीरपक्षी वत्स इव मातरि ॥ १२ ॥
 उच्छिन्वि स्नेहमात्मनः कुसुदं शारदमिव पाणिना ।
 शान्ते मार्गे वृद्धय निर्व्याणं सुगतेन च दीक्षितम् ॥ १३ ॥
 इह वर्षासु वक्ष्यामि हेमन्तशीतयोरिह ।
 चिन्तयतीति वै बालः अन्तरायं † न बुध्यते ॥ १४ ‡
 तं पुत्रपशुसम्पत्तं व्यासक्तमनसं नरम् ।
 सुप्तं यामं महीघवत् सत्युरादाय गच्छति ॥ १५ ॥
 न पुत्राः सन्ति चाणाय न पिता नापि बान्धवाः ।
 अन्तर्केनाधिपन्नस्य नास्ति ज्ञातिषु चाणता ॥ १६ ॥
 एतदर्थवशं ज्ञात्वा पण्डितः शीलसंभृतः ।
 निर्व्याणमनं मार्गे क्षिप्रमेव विशोधयेत् ॥ १७ ॥

प्रकीर्णकवर्गः एकविंशः ।

ज्ञात्रासुखपरित्यागात् पश्येत् चेत् विपुलं सुखम् ।
 त्यजेन्मात्रासुखं धीरः सम्पश्यन् विपुलं सुखम् ॥ १ ॥
 परदुःखोपदानेनात्मनो यः सुखमिच्छति ।
 वैरसंसर्गसंसृष्टः वैराग्यं न प्रमुच्यते ॥ २ ॥
 यत्कृत्यमपविद्धं ‡ तत्कुर्युः पुनरुक्त्यकम् ।
 उन्नतानां प्रमत्तानां तेषां वर्धन्त आश्रयाः ॥ ३ ॥
 येषाञ्च सुसमारब्धा जित्यं कायगता ह्युतिः ।
 अकृत्यन्ते न सेवन्ते कृत्ये सातत्यकारिणाम् ।
 सतां हि सम्प्रजानानमखं गच्छन्ति आश्रयाः ॥ ४ ॥
 अक्षिण्यौ द्वौ च राजानौ मातरं पितरं तथा ।
 राष्ट्रं सानुचरं § इत्वा ब्राह्मणो याति चानघः ॥ ५ ॥
 अक्षिण्यौ द्वौ च राजानौ मातरं पितरं तथा ।
 व्याघ्रञ्च पञ्चमं ¶ इत्वा ब्राह्मणो याति चानघः ॥ ६ ॥

* वननं = रागः । † अन्तरायं = सत्यम्, जीवनान्तरायमित्यर्थः ।

‡ अचरितमित्यर्थः ।

§ माता = दृष्टा । पिता = अहङ्कारः । द्वौ अक्षिण्यौ राजानौ = शाश्वत-
 बाहः उच्छेदवादश्च । सानुचरं राष्ट्रं = नन्दिरागसहितानि दादशायतनानि ।

¶ पञ्चमं व्याघ्रं = पञ्च निवरणानि, निर्व्याणप्रतिपन्नाः ।

सुप्रबुद्धं प्रबुध्यन्ते गीतमन्त्रावकाः सदा ।
 शेषां दिवा च रात्रौ च निर्व्यं बुद्धमता कृतिः ॥ ७ ॥
 सुप्रबुद्धं प्रबुध्यन्ते गीतमन्त्रावकाः सदा ।
 शेषां दिवा च रात्रौ च निर्व्यं बुद्धमता कृतिः ॥ ८ ॥
 सुप्रबुद्धं प्रबुध्यन्ते गीतमन्त्रावकाः सदा ।
 शेषां दिवा च रात्रौ च निर्व्यं बुद्धमता कृतिः ॥ ९ ॥
 सुप्रबुद्धं प्रबुध्यन्ते गीतमन्त्रावकाः सदा ।
 शेषां दिवा च रात्रौ च निर्व्यं बुद्धमता कृतिः ॥ १० ॥
 सुप्रबुद्धं प्रबुध्यन्ते गीतमन्त्रावकाः सदा ।
 शेषां दिवा च रात्रौ च निर्व्यं बुद्धमता कृतिः ॥ ११ ॥
 सुप्रबुद्धं प्रबुध्यन्ते गीतमन्त्रावकाः सदा ।
 शेषां दिवा च रात्रौ च निर्व्यं बुद्धमता कृतिः ॥ १२ ॥
 दुःखं दुःखं दुरावाणं दुष्प्रवृत्तिं हि दूरयन् ।
 दुःखोऽसमानसंवाहः दुःखानुपपत्तिर्दुःखिनः ।
 न नानादुःखवत्तु दुःखानुपपत्तिस्तथा ॥ १३ ॥
 ननुः श्रीशिव सन्ध्यायः यशोभोगसमर्पितः * ।
 मदेशं भवति बं बं तत्र तत्रैव पूजितः ॥ १४ ॥
 दूरे सन्तः प्रकाशन्ते हिमवानिव पर्वतः ।
 नमस्कोऽन्ये व दृश्यन्ते रात्रिचिन्ता यथा शराः ॥ १५ ॥
 एकासनैकज्योती बः एकचरन्तस्तद्विदः ।
 दसयन्तेक चास्मानं वनान्ते † उर्विती भवेत् ॥ १६ ॥

निरयवर्गः द्वाविंशः ।

अमृतवादी निरयं श्रुपैति नाहं करोमीति च यो हि ज्ञात्वा ।
 प्रेतसमी तो भद्रतल्लयीनी निजोक्तमर्थो मनुषी परम ॥ १ ॥
 ये बहुपापचर्याः काषायधुगसंयताः ।
 निरयसुपपद्यन्ते पापाय पापकर्षेभिः ॥ २ ॥
 नैयसयोग्यसौमुक्ता तदा चाग्निश्चिह्नीपमा ।
 वधेत् मुञ्चति दुःशीलो राष्ट्रपिच्छमसंयताः ॥ ३ ॥

* यशोभोगसमर्पितः — यशस्तुष्टपार्जनश्रीयः ।

† वनाको — वनान्ते ।

स्थानानि चत्वारि नरः प्रसन्न आपद्यते वै परदारसिन्धौ ।
 अपुण्यलाभम् अनिक्कामश्रयं* मित्रां तृतीयां निरयं चतुर्थम् ॥ ४ ॥
 अपुण्यलाभो गतिश्च पापिका भीतश्च भीतायाः रतिः स्त्रीकिका ।
 राजा च दण्डं गुरुत्वं प्रचयति तन्नाम्ररः परदारान् न सेवेत ॥ ५ ॥
 कुशो यथा दुर्गुहोतः हस्तेनानुक्तमिति ।
 दुष्परावृष्टं ग्रामस्थं निरयायीपपद्यते ॥ ६ ॥
 यत्किञ्चित् शिथिलं कार्यं यत् संक्रिष्टञ्च तत् तथा ।
 सङ्गच्छं ब्रह्मचर्यञ्च नैतत् महाफलं भवेत् ॥ ७ ॥
 कुर्याद्वेदय कुर्वीत एतद्दुष्पराक्रमैः ।
 शिथिलो हि परित्राजः भूय चाकिरते रजः ॥ ८ ॥
 अकृतं दुष्कृतं श्रेयः पञ्चाक्षपति दुष्कृतात् ।
 कृतञ्च सुकृतं श्रेयः यत् कृत्वा चागुतप्यते ॥ ९ ॥
 नगरं यथा प्रत्यन्तं गुप्तमन्वर्द्धितम् ।
 जीपायेदेवमात्मानं मा वै चक्षुपत्यगाः † ।
 अचातीता हि शोचन्ति निरये तु समर्पिताः ॥ १० ॥
 येऽखण्डिताः ‡ च खण्ड्ये ये न खण्ड्ये खण्डिताः ।
 मिथ्यादृष्टिं समादानाः सत्त्वा गच्छन्ति दुर्गतिम् ॥ ११ ॥
 अभये भयदर्शिनः भये चाभयदर्शिनः ।
 मिथ्यादृष्टिं समादानाः सत्त्वा गच्छन्ति दुर्गतिम् ॥ १२ ॥
 ये वर्ज्यमनतयोऽवर्ज्ये वर्ज्ये चावर्ज्यदर्शिनः ।
 मिथ्यादृष्टिं समादानाः सत्त्वा गच्छन्ति दुर्गतिम् ॥ १३ ॥
 वर्ज्यं च वर्ज्यंती ज्ञात्वा तथा वर्ज्यमवर्ज्यतः ।
 सत्त्वा गच्छन्ति सुगतिं सत्यन्द्दृष्टिं समादानाः ॥ १४ ॥

नागवर्गस्त्रयोविंशः ।

नागोऽहमिव संयामी आपतः पतितं शरम् ।
 त्रितितिक्षिष्याम्यतिवाक्यं दुःश्रीका बह्वी जनाः ॥ १ ॥
 दानं नयन्ति समितिं दानं राजाभिरीकृति ।
 दानः श्रेष्ठो मनुष्येषु योऽतिवाक्यं तितिक्षति ॥ २ ॥

* अनिक्कामश्रयं = अट्टमिजनकश्रयणम् । † उवा काखपेपं न कुर्यादित्यर्थः ।

‡ अखण्डिताः = अज्जाकरविषये अखण्डिता इत्यर्थः ।

धरमन्तरा दानाः आजानेयाश्च सैन्धवाः ।

कुक्षराश्च भद्रानागाः आत्मा दानस्ततो वरम् ॥ १ ॥

एतेन वै तथा यानैः गच्छेयुरगतं दिशम् ।

यथात्मना सुदानेन दानो दानेन गच्छति ॥ ४ ॥

धनपालको नाम कटुकप्रभेदनः कुक्षरी वै दुर्निवारः ।

बद्धो नो कवलं भुङ्क्ते स कुक्षरः स्मरति सदा नागवनस्य ॥ ५ ॥

यदा तु मिहो * च भवेन्महाघसः निद्राथिता सम्परिवर्त्तशायिकः ।

निवाप-सम्पुष्ट-महावराहवत् पुनर्गर्भमुपैति मन्दकः ॥ ६ ॥

इदं पुरे चित्तमचारि चारिकं † यथाभिलाषश्च यतो यथासुखम् ।

तन्निगृहीष्यामि तथाय योनिशः ‡ नागं प्रभिन्नन्तिव चाहुशयङ् ॥ ७ ॥

अप्रमादरताश्च स्तुः स्वचित्तमनुरक्त ।

दुर्गादुद्धरतात्मानं पङ्के सक्तो यथा गजः ॥ ८ ॥

चैलमेत निपकं स सहायश्च साधु-विहारि-धीरं समं चरन् ।

वेनाभिभूय वै सर्वान् परिश्रयान् चरेदात्मना § हि श्रुतिमान् ॥ ९ ॥

नो लमेत निपकं सहाचरं सहायं चेतु साधु-विहारि-धीरम् ।

राजिव प्रहाय विजितराष्ट्रं चरेदेको बने सामन्त इव ॥ १० ॥

एकस्य चरणं त्रयः नास्ति बाले सहायता ।

विचरेदेव चैकाकी कुर्यात् पापानि नैव हि ।

अस्योत्सुकश्च मातङ्गः चरण्यान्वां यथा करो ॥ ११ ॥

अथै च जाते तु सुखाः सहायाः तुष्टिः सुखा या तितरितरेण ¶ ।

पुण्यं सुखं कौवितसंचये हि सर्वस्य दुःखस्य सुखं प्रहाणम् ॥ १२ ॥

सुखा माचीयता लोके अथ पिचीयता सुखा ।

सुखा ग्रामस्थता लोके अथ ब्रह्मस्थता सुखा ॥ १३ ॥

यावज्जरा सुखं शीलं सुखा श्रद्धा प्रतिष्ठिता ।

सुखः प्रज्ञाप्रतिष्ठाभः पापस्याकरणं सुखम् ॥ १४ ॥

दृष्ट्यावर्गः चतुर्विंशः ।

मनुजस्य प्रसन्नचारिणः दृष्ट्या वर्धते मालुरिव ।

स भवते चाहरहः फलमिच्छुर्वने यथा वानरः ॥ १ ॥

* मिहो = अलसः । † चारिकं = चर्याम् । ‡ योनिशः = मूलभावनया ।

§ परिश्रयान् = आपदान् रागद्वेषभयानि वा । आत्मनाः = तुष्टमनाः ।

¶ इतरितरेण = अल्पेनाधिकेन वा द्रव्येण ।

कीर्ति विधात्मिका दृष्ट्वा यं साहयति जग्मिनी * ।

श्रीकाशक प्रवर्द्धन्ते प्रत्यन्तदिव वीरवत् ॥ १ ॥

दृष्ट्वा दुरत्ययां कीर्ति यः साहयति जग्मिनीम् ।

तस्मात् श्रीकाः प्रपतन्ति अम्बिन्दरिव पुष्करात् ॥ २ ॥

तत्रै वदामि भद्रं वः यावन्तोऽत्र समागताः ।

मूर्खं खलव दृष्ट्वायाः उग्रोराधीव वीरवत् ।

कीर्त इव नलं मा वो मारीऽमांषीत् पुनः पुनः ॥ ३ ॥

उषीऽपि मूखे क्षणुपद्रवे तु हिमो दले रोहति चैव भूयः ।

एवञ्च दृष्ट्वाशुश्रवेऽग्रनटे निवर्तते (आवर्तते) दुःखमिदं पुनश्च ॥ ४ ॥

यस्य श्रीतांसि षट्त्रिंशत् † भूयासुचित्तमोदिनः ।

वाङ्मा वदन्ति दुर्दृष्टिं संकल्पा रागनिःसृताः ॥ ५ ॥

सर्व्वदा खलति श्रीतः उद्भिन्नता ‡ च तिष्ठति ।

मास दृष्ट्वा स्वतां जातां मूर्खं प्रश्रवा हिन्दव ॥ ६ ॥

सौमनस्यानि खिन्धानि सृतानि § सन्नि दीडिनः ।

कीर्तःसृताः सुखैविष्यः जातिमरीपगा नराः ॥ ७ ॥

दृष्ट्वाया पुरस्कृताः प्रजाः परिसर्पन्ति शश इव बहः ।

संयोगनसङ्गसक्ता ¶ दुःखं जग्न्यन्ते चिराय ॥ ८ ॥

दृष्ट्वाया पुरस्कृताः प्रजाः परिसर्पन्ति शश इव बहः ।

ततस्तथाविनीदाय ॥ भिक्षुराकाङ्क्षेद्विरागं स्वम् ॥ १० ॥

यो निर्व्व्याप्यो हि वनाधिसुताः वनसुक्ती चावति वै वनश्च ।

तं पुद्गलं पश्यत चैव सुताः पुनश्च यो चावति बन्धमेव ॥ ११ ॥

न तद्ददं बन्धनमाह धीरः यदायसं दारुज-पर्व्वजं वा ।

सारीति बुद्ध्या मणिकुण्डलेषु पुष्पेषु दारिषु च या क्षपेया ॥ १२ ॥

हृदमेतदवन्धनमाहुर्वीरा अपहारिणं त्रिधिलं दुष्प्रमीचम् ।

एतदपि श्रित्वा च परिव्रजन्ति अनपेक्षिणः कामसुखं प्रहाय ॥ १३ ॥

* जग्मिनी — प्रवर्द्धमाना ।

† षट्त्रिंशत् श्रीतांसि = चतुःश्रीवनासाजिह्वाकाय-मनांसि तथा गन्धरसङ्ग-
-समर्द्धवर्द्धभातवसया च चक्षुरादिविज्ञानागोति वाद्याभ्यन्तरमेवात् षट्त्रिंशत् ।

‡ उद्भिन्नता — प्रवर्द्धमाना स्वता इत्यर्थः ।

§ खिन्धानि = मनोरमाणि । सृतानि = सर्व्वविषयाणि ।

¶ संयोगनसङ्गसक्ताः = भवग्रहलब्ध्या इत्यर्थः । ॥ निष्ठतये ।

ये रागरता अनपतन्ति स्त्रीतसि स्त्रयं कवे मर्कट इव जाले ।
 एतदपि च्छित्वा च व्रजन्ति धीरा अनपेक्षिणः सर्वदुःखं प्रहाय ॥ १४ ॥
 मुञ्च पथान् पुरी मुञ्च मध्ये च भवपारगः ।
 सर्वथा मुक्तचेता नीपैषि जातिजरां पुनः ॥ १५ ॥
 वितर्कप्रमथितस्य तीव्ररागस्य देहि नः ।
 शुभानुदर्शिनः दृष्ट्वा भूय एव प्रवर्तते ।
 सुदृढं तथा वै एषः करोति खलु बन्धनम् ॥ १६ ॥
 वितर्कोपशमं यो रतीऽग्रभं भावयति सदाऽसक्तः ।
 एष खलु व्यतिक्रामयति एष च्छिनोति मारबन्धनम् ॥ १७ ॥
 गतो निष्ठामसन्नासी वीतदृष्टो ज्ञानजनः ।
 उत्सृज्य भवशल्यानि अन्तिमोऽयं समुच्छ्रयः * ॥ १८ ॥
 वीतदृष्टो ज्ञानादानः † निरुक्तिपदकोविदः ।
 अचराणां सन्निपातं वेद पूर्वोपपत्तिं च ।
 स चानिमग्नरीरी वै महाप्रज्ञस्यैव च ।
 महापुरुष इत्येव पश्चित्तैर्हि स उच्यते ॥ १९ ॥
 सर्वान्भिभूः सर्वविदस्मि चाहं सर्वेषु धर्मेषु न चोपस्मिन् ।
 दृष्ट्वाचये सर्वजहो विमुक्तः स्वयं ज्ञानिनाय कमुद्दिश्यम् ॥ २० ॥
 सर्वं दानं धर्मदानं जयेद्भि दृष्ट्वाचिवै सर्वदुःखं जयेद्भि ।
 सर्वं रसं धर्मरसो जयेद्भि सर्वान् रतिं धर्मरतिर्जयेद्भि ॥ २१ ॥
 भोगा दुर्मेधसं हन्ति नो चेत् पारगवेषिणम् ।
 हन्ति चाज्ञ इवात्मानं दुर्मेधा भोगदृष्टया ॥ २२ ॥
 चेवापि दृष्टदोषाणि रागदोषा इमाः प्रजाः ।
 तस्माद्भि वीतरागेषु दत्तं भवेन्महाफलम् ॥ २३ ॥
 चेवापि दृष्टदोषाणि द्वेषदोषा इमाः प्रजाः ।
 तस्माद्भि वीतद्वेषेषु दत्तं भवेन्महाफलम् ॥ २४ ॥
 चेवापि दृष्टदोषाणि मोहदोषा इमाः प्रजाः ।
 तस्माद्भि वीतमोहेषु दत्तं भवेन्महाफलम् ॥ २५ ॥
 चेवापि दृष्टदोषाणि इच्छादोषा इमाः प्रजाः ।
 तस्माद्भि विगतच्छेषेषु दत्तं भवेन्महाफलम् ॥ २६ ॥

* समुच्छ्रयः = शरीरबन्धनम् ।

† अनादानः = अविद्याहीनः ।

भिक्षुवर्गः पञ्चविंशः ।

चक्षुषा संवरः साधुः साधुः श्रोत्रेण संवरः ।
 घ्राणेन संवरः साधुः जिह्वया साधुः संवरः ॥ १ ॥
 कायेन संवरः साधुः साधुर्वाचया संवरः ।
 मनसा संवरः साधुः साधुः सर्व्वेण संवरः ।
 सर्व्वेण संवृतो भिक्षुः सर्व्वदुःखात् प्रमुच्यते ॥ २ ॥
 हृत्संयतस्य पादसंयतः वाक्कीन संयतस्य संयतोत्तमः ।
 अध्यात्मरतः समाहितः एकः सन्तोषितश्च यस्तमाहुर्भिक्षुम् ॥ ३ ॥
 यो सुखसंयतो भिक्षुः मन्त्रभाषो ह्यनुद्धतः ।
 दीपयति धर्मोच्चार्यै मधुरं तस्य भाषितम् ॥ ४ ॥
 धर्मोत्तारामो धर्मरतः धर्ममनुविचिन्तयन् ।
 धर्ममनुसरन् भिक्षुः स दुःखान् प्रहोयते ॥ ५ ॥
 स्त्रलाभं नातिमन्यते* नान्वेषां स्पृहयति चरेत् ।
 अन्येषां स्पृहयन् भिक्षुः समाधिं नाधिगच्छति ॥ ६ ॥
 अल्पलाभोऽपि चेद्भिक्षुः स्त्रलाभं नातिमन्यते ।
 तं वै देवा प्रशंसन्ति शुद्धाजीवमतन्द्रितम् ॥ ७ ॥
 सर्व्वंशो नामरूपयोरेकं नास्ति ममायितम् ।
 न चैवासति शोचति भिक्षुरिति स उच्यते ॥ ८ ॥
 यो जैत्रौविहारो भिक्षुः प्रसन्नो बुद्धशासने ।
 अधिगच्छेत् पदं शान्तं संस्कारोपशमं सुखम् ॥ ९ ॥
 सिद्धं भिक्षो इमां गावं सेचिता खण्डतामियात् ।
 छिन्त्वा देवश्च रागश्च ततो निर्वाणमेष्यसि ॥ १० ॥
 पञ्च† छिन्वि जहेत् पञ्च पञ्चोत्तरं च भावय ।
 पञ्चसङ्गातिगो भिक्षुः शीघ्रतोरणं स उच्यते ॥ ११ ॥
 ध्याय भिक्षो प्रमादो मा ते मा कामगुणे ते समगु भगः ।
 मा गिल प्रमत्तो लोहगुलिं मा क्रन्द दह्यमानो दुःखी ॥ १२ ॥
 माप्रज्ञस्यास्ति वै ध्यानं प्रज्ञा चाऽध्यायतोऽस्ति न ।
 यस्मिन् ध्यानं तथा प्रज्ञा निर्वाणान्तिक एव सः ॥ १३ ॥
 शून्यागारं प्रविष्टस्य भिक्षोर्वै शान्तचेतसः ।
 भवेदमागुषी रतिः सम्यग्धर्मं विपश्यतः ॥ १४ ॥

* नात्यर्थं स्पृहयेत्, न अवजानीयात् वा ।

† पञ्च = पञ्चेन्द्रियाणि ।

वदा यदा तु स्कन्धानां संश्रयस्तदयस्ययी ।
 अभते प्रीतिप्रामोदममृतं तद्विजानताम् ॥ १५ ॥
 भवति चादित्यत्रायं भिक्षोः प्रज्ञस्य चैव वे ।
 इन्द्रियगुप्तिसन्तुष्टी प्रातिमोक्षे च संवरः * ।
 मित्रं भजस्व कल्याणं शुद्धाजीवमतन्द्रितम् ॥ १६ ॥
 प्रधीसन्धारवत्तः † सन् आचारकुशलो भवेत् ।
 प्रामोदबहुलस्ततः दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ १७ ॥
 वर्षिका इव पुष्पाणि मर्द्दितानि‡ प्रमुञ्चति ।
 एवं देवस्य रागस्य विमुञ्चेयुश्च भिक्षवः ॥ १८ ॥
 शान्तवाक् शान्तकायश्च शान्तमनः समाहितः ।
 शान्तलोकाभिषो भिक्षुः उपशान्तः स उच्यते ॥ १९ ॥
 संवसेदात्मनात्मानम् आत्मानं चोदयात्मना ।
 श्रुतिमानात्मगुप्तः स सुखं भिक्षुश्चरिष्यति ॥ २० ॥
 आत्मा हि चात्मनी नाथः आत्मा हि गतिरात्मनः ।
 तस्मात् संयमयात्मानं भद्रान्मिव बाणिजः ॥ २१ ॥
 प्रामोदबहुलो भिक्षुः प्रसन्नो बुद्धशासने ।
 अधिनश्चेत् पटं शान्तं संस्कारोपशमं सुखम् ॥ २२ ॥
 स योऽपि दहरोऽभिष्टुः युज्यते बुद्धशासने ।
 प्रभासयतीमं लोकं मुक्ताभ इव चन्द्रमाः ॥ २३ ॥

ब्राह्मणवर्गः षड्विंशः ।

छिन्धि स्रोतः पराक्रम्य कामानपनुद ब्रह्मन् ।
 संस्काराणां चयं ज्ञात्वा ब्राह्मणं चाकृतज्ञोऽसि ॥ १ ॥
 भवति चर्म्मयोर्हयोः॥ ब्राह्मणः पारगो यदा ।
 अथास्य सर्वसंयोगाः अस्य गच्छन्ति जानतः ॥ २ ॥
 यस्य पारमपारं वा पारापारं न विद्यते ।
 वोतदरं विसंयुक्तं ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ ३ ॥

* प्रातिमोक्षे संवरः = मोक्षधर्माचरणमित्यर्थः ।

† प्रधीनां प्रज्ञानां सन्धारिण संस्कारिण वत्तः वर्त्तमानः प्रज्ञासंस्कृत इत्यर्थः ।

‡ वर्षिकाः = पुष्पितवृक्षाः । मर्द्दितानि = परिस्नानानि ।

§ युवा ।

॥ संयमभावनाधर्म्योः ।

ध्यायिविरजमासीनं * कृतकृत्यमनाश्रयम् ।
 उत्तमार्थमनुप्राप्तं ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ ४ ॥
 दिवा तपति चादित्यः रात्रावाभाति चन्द्रमाः ।
 सन्नद्धस्तपति चक्षुः ध्यायी च ब्राह्मणस्तपेत् ।
 अथ सर्व्वमहोरात्रं बुद्धस्तपति तेजसा ॥ ५ ॥
 बाह्वितपापी ब्राह्मण इति संचर्य्यः श्रमणधीच्यते ।
 प्रव्रजयन्नात्मनो मलं ततः प्रव्रजित इत्युच्यते ॥ ६ ॥
 ब्राह्मणं प्रहरेद्भि न नास्मै च ब्राह्मणो मुचेत् † ।
 धिग्ब्राह्मणस्य हन्तारं योऽस्मै मुञ्चति तस्माद्भिक्षुः ॥ ७ ॥
 श्रेयो हि विप्रस्य न खल्वकिञ्चित् ‡ यदा निषेधो मनसः प्रियेभ्यः ।
 यतो यतो हिंस्रमनो निवृत्तं ततस्ततः श्राम्यति दुःखमेव ॥ ८ ॥
 यस्य कायेन वाचा च मनसा नास्ति दुष्कृतम् ।
 त्रिभिश्च संवृतं स्थानैः ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ ९ ॥
 यस्माद्ब्रह्मं विजानीयात् सम्यक्सम्बुद्धदेशितम् ।
 सत्कृत्यं तं नमस्तेषु ब्राह्मणसामिहीनवत् ॥ १० ॥
 न जटाभिः न गौचैश्च न जाल्या ब्राह्मणो भवेत् ।
 यस्मिन् सत्यं च धर्मश्च स ब्राह्मणः शुचिश्च सः ॥ ११ ॥
 किं ते जटाभिर्दुर्गन्धः किं ते वाग्विनवाससा ।
 परिमार्जयसि वह्निः अन्तरं गहनं च ते ॥ १२ ॥
 पांशुकुलधरं जन्तुं धमनोसन्ततं कृशम् ।
 ध्यायन्तं वन एकच्छ ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ १३ ॥
 ब्रवीमि ब्राह्मणं नाहं योनिजं मातृसम्भवम् ।
 भोवादौ नाम भवति भवेत् चेत् स सक्किञ्चनः ।
 अक्किञ्चनमनादानं ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ १४ ॥
 सर्व्वसंयोजनं हित्वा परित्रस्यति वै न यः ।
 सङ्गातिगं विसंयुक्तं ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ १५ ॥
 हित्वा गन्धिं § वरचाश्च वा सन्दानं ॥ सद्दानुक्रमम् ।
 उत्तुच्छिप्तपरिधं ** बुद्धं ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ १६ ॥

* आसीनम् = एकाकिनम् । † अस्मै = प्रहारकाय । मुचेत् = क्रीधं कुर्यादित्यर्थः ।

‡ न अकिञ्चित् श्रेयः — न अल्पं श्रेयः । § क्रीधम् ।

॥ वरचाम् = आवरणौ दण्डाम् । ॥ सन्दानं = दापयितुं संप्रत्यक्षं दृष्टिसन्तानम् ।

** उत्तुच्छिप्तपरिधं = उन्मीलितकवाटुकम्, अविद्यातीतमित्यर्थः ।

अक्रोशन् वचनम् च अदृष्टी वसिति चति ।
 अन्तिवर्त्तं वचनम् * ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ १७ ॥
 अक्रोशन् व्रतवर्त्तं ब्रौह्मणमनुभुतम् ।
 दानमन्तिमशारीरं ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ १८ ॥
 शरीरं पुष्करपत्रे चाराय इव सर्वपः ।
 यो न लिप्यति कामेषु ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ १९ ॥
 यो दुःखस्य प्रजानाति इहेव चयमात्मनः ।
 प्राण्यभारं † विसंयुक्तं ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ २० ॥
 मेधाविमन्वीरप्रश्नम् अमार्जमार्गकीविदम् ।
 उत्तमार्थानुपातं ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ २१ ॥
 असंसृष्टमनागारैः उभाभ्यां गृह्णिमिज्जवा ।
 अनीकः सार्यस्येच्छयः ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ २२ ॥
 निषाय दण्डं भूतेषु अस्तेषु श्वाश्वरेषु च ।
 घातयति न हन्ति यः ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ २३ ॥
 अविद्वत् विद्वदेषु आतदण्डेषु ‡ निर्वृतम् ।
 सादानेषु अनादानं § ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ २४ ॥
 यस्य द्वेषस्य रागस्य मागो अक्षय पातितः ।
 सर्वप इव चारायात् ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ २५ ॥
 अकर्मज्ञं विज्ञापनीं ¶ गिरं सव्यामुदीरयेत् ।
 यया नाभिवर्जितं किञ्चित् ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ २६ ॥
 यो दीर्घमिह वा क्रम्यमनुं स्त्रूलं शुभाशुभम् ।
 लोकेऽदत्तं न चादत्ते ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ २७ ॥
 आश्रा यस्मै न विद्यन्ते अस्मिन् लोके परत्र च ।
 निराश्रयं विसंयुक्तं ॥ ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ २८ ॥
 यस्यालया न विद्यन्ते आश्राय चाकथंकथी ** ।
 असृतावगाधं †† प्राप्तं ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ २९ ॥

* अक्रोशन् = अनिन्दन् । वचनम् = दण्डवलयुक्तम् ।

† प्राण्यभारं = भारहीनम् । ‡ आतदण्डेषु = दण्डविषयकेषु ।

§ अनादानं = अनासक्तम् । ¶ विज्ञापनीं = विज्ञानप्रसारिणीम् ।

॥ विसंयुक्तं = वस्त्रनहीनम् । ** आलयाः = दद्याः, आश्राय = शाला,

आकथंकथी = संशयच्छेदकारी भवति इत्यर्थः ।

†† असृतावगाधं = अनासक्तम्, अर्हत्पदम् इत्यर्थः ।

यः पुण्यमिह पापञ्च उभे सङ्गमुपात्यगात् ।
 अशीकं विरजं शुद्धं ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ ३० ॥
 चन्द्रवत् विमलं शुद्धं विप्रसन्नमनाविलम् ।
 नन्दिभवपरिशीणं ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ ३१ ॥
 इमं परिपथं दुर्गं संसारं मोहमत्यगात् ।
 तोषीं पारगती ध्यायी अनेजो योऽकथंकथी ।
 अनुपादाय निर्वृतः ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ ३२ ॥
 इह प्रहाय यः कामान् अनागारः परिव्रजेत् ।
 कामभवपरिशीणं ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ ३३ ॥
 दृष्ट्वा मिह प्रहाय यः अनागारः परिव्रजेत् ।
 दृष्ट्वा भवपरिशीणं ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ ३४ ॥
 हित्वा मानुषकं योगं दिव्यं * योगमुपात्यगात् ।
 सर्वयोगविसंयुक्तं ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ ३५ ॥
 अरतिश्च रतिं हित्वा शीतिभूतं † निरुपाधिम् ।
 सर्वलोकाभिभू-वीरं ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ ३६ ॥
 श्रुतिं यो वेद सत्त्वानामुपपत्तिं ‡ च सर्वशः ।
 असक्तं सुगतं बुद्धं ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ ३७ ॥
 यस्य नतिं न जानन्ति देवा गन्धर्व्वमानुषाः ।
 शोणाश्रवं तथार्हन्तं ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ ३८ ॥
 यस्य पुरश्च पञ्चाश मध्ये च नास्ति किञ्चन ।
 अकिञ्चनमनादानं ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ ३९ ॥
 ऋषभं प्रवरं वीरं महर्षिं विजितारिकम् ।
 अनेजं स्नातकं बुद्धं ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ ४० ॥
 वेद पूर्व्वनिवासं यः सर्गापायं च पश्यति ।
 अथाभिज्ञान्यवसितः प्राप्नो जातिक्षयं मुनिः ।
 सर्वव्यवसावसानं ब्राह्मणं तं ब्रवीम्यहम् ॥ ४१ ॥
 इति श्रीमदभगवत्-शाक्यमुनि-भाषितं श्रीहरिहरानन्दस्वामिना
 पुनर्नियतं धर्मपदं समाप्तिकृतम् । श्री ।

* मानुषकः दिव्यश्च योगः = आयुः पञ्च कामगुणाश्च ।

† शीतिभूतं = प्रशान्तम् ।

‡ उपपत्तिं = जन्म ।

Sailabimbaram
Doddanduwa, Ceylon
24th April 1905.

Dear Sir,

I am sorry as I did not
hear from you for a long time.
I think that the work of translation
of Visuddhimagga into English which
you commenced ~~may~~ must have
been done to some extent by this
time. I hope I will be able to
see any portion of it, if printed
already. I know that an English
translation of the Visuddhimagga
is eagerly waited for by the English
speaking ^{public} ~~public~~. I did not yet
receive the second part of "Karpura
Manjari" which you promised.
I heard that an English-Sanskrit
+ complete work sent me 1202 -
and 100 100

Dictionary has been published
in America. I wish to have
a copy of it.

Herewith I send you a presentation
Copy of Shammapada Part I
Asvagoshai Text with glossary
published by a pupil of mine
Dipankare. Errors are shown
in the notes. I am in sound
health and hope to hear the
same from you.

I remain

Yours sincerely

C. A. Seelakrishnan

NOTICE.

The following books are sent free to all on receipt of a half-anna postage stamp for each. Those who know Sanskrit should apply for these books.

The Dharmaśāstra (in Sanskrit verse).

The Sāṅkhyatattvāloka (Text only).

SACHCHIDĀNANDA ĀRĀNYA.

The Kāpilāśrama, P. Nayāsarāi, Hugli.

বিজ্ঞাপনম্ ।

‘ধর্মপদম্’ ‘সংখ্যতত্ত্বালোকঃ’ ইতি যস্যৌ যৌ প্রাপ্তমিচ্ছন্তি,
তৈর্যথাকাংক্ষিতৈঃ দান্যাত্ত্বৈঃ প্রেরণাপাথ্যৈঃ প্রকাশক-সমিধৌ প্রেরণীয়ঃ ।

প্রকাশকঃ শ্রীস্বামি-সচ্চিদানন্দ-আর্য্যঃ ।

কাপিলেশ্বরম্, নয়াসরায় পোষ্ট (হুগলি) ।

আশ্রমের বিজ্ঞাপন ।

নিম্নলিখিত প্রত্যেক পুস্তক ১০ অর্দ্র আনা ডাকমাণ্ডল পাঠাইলে প্রেরিত হয়। বাহারা অধ্যবসায় সহকারে পাঠ করিতে চান, তাঁহারাই সংস্কৃতে লিখিত পুস্তকগুলির জন্য আবেদন করিবেন।

(১) ধর্মপদম্ (শ্লোকময়ম্); (২) সংখ্যতত্ত্বালোকঃ; (৩) ধর্ম-পদ (বঙ্গানুবাদঃ); (৪) মূর্ত্তি-উপাসনা এবং জ্ঞান, ভক্তি ও যোগের সমন্বয়।

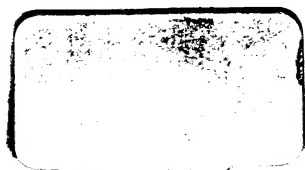
সামুদ্রিক সাংখ্যতত্ত্বালোক (মাণ্ডল ১০) ও সাংখ্যীয় প্রাণতত্ত্ব (মাণ্ডল ১০) অল্পমাত্র অবশিষ্ট থাকিতে বিশেষ বিবেচনাপূর্ব্বক প্রদত্ত হয়। অতএব গ্রাহকগণ অগ্রে রিপ্লাই কার্ড লিখিয়া সংবাদ লইবেন।

কাপিলেশ্বরম্ }
নয়াসরায় পোষ্ট, হুগলি } শ্রীসচ্চিদানন্দ আর্য্য ।

মূল্য চারি আনা। রাজগৃহের ইন্দ্রগুপ্ত । মাণ্ডল অর্দ্র আনা ।

অশোকের সময়ের ধর্ম্মমূলক মনোমুগ্ধকর চিত্র। একরূপ অপূর্ব্ব শিক্ষাপ্রদ সত্ত্বাবপূর্ণ ঐতিহাসিক উপন্যাস পূর্ব্বক প্রকাশিত হয় নাই। পাঠ কার্যতে করিতে হৃদয় সত্ত্বাবে পূর্ণ হয়। ইহা একরূপ কোতুহলোদ্দীপক, যে পড়িতে বসিলে উঠা যায় না।

প্রকাশক শ্রীমুদ্রাসর বন্দ্যোপাধ্যায় বি. এ., ৯০ নং হরি বোম্বের ষ্ট্রীট, কলিকাতা, ও শ্রীগুরুদাস চট্টোপাধ্যায়ের দোকান, ২০১নং কর্ণওয়ালিস্ ষ্ট্রীট, কলিকাতা—এই দুই স্থানে প্রাপ্তব্য।

IndL 4150.32

Widener Library

003094945

3 2044 092 193 358